

Tre sønderjyske hertugslægter 1232 - 1801

Formål: Opslag

Advarsel: Notatet indeholder godt 650 årstal og mange navne.

Indholdsfortegnelse

De tre vigtigske sønderjyske fyrsteslægter	3
Indledning.	3
Den abelske slægt (1232-1375).	3
Abel. Hertug af Sønderjylland og konge af Danmark.	6
Valdemar 3. af Slesvig (født? – 1257)	10
Erik 1. Abelsøn (o. 1241 – 1272)	11
Valdemar 4. Eriksøn af Slesvig (o. 1262 – 1312)	12
Erik 2. af Sønderjylland (1290 – 1325).....	13
Valdemar 3. Eriksøn (født o. 1314 - 1364).....	14
Constitutio Valdemariana	15
Henrik af Sønderjylland (o. 1342 - 1375)	16
Pantsætninger af landområder – pantelen	17
Schauenburgerne (1386 – 1459).....	18
Henrik 2 (Jernhenrik) af Holsten (o. 1320 – o. 1385).....	21
Gerhard 6. af Holsten (1367 – 1404)	21
Henrik 4. af Holsten (1397 – 1427)	22
Adolf 8. af Holsten (1401 - 1459)	23
Det oldenborgske dynasti af den gottorpske linje (1459 – 1739).	26
Christian I af Danmark (1426-1481).....	29
Hans og Frederik	30
Frederik 1 (1471-1533)	30
Adolf af Holsten-Gottorp (1526-1586)	32
Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1575-1616)	34
Frederik 3 af Holsten-Gottorp (1597-1659)	35
Christian Albrecht af Holsten-Gottorp (1641-1694)	36
Frederik 4 af Holsten-Gottorp (1671-1702).....	38
Karl Frederik af Holsten-Gottorp (1700-1739).....	39
Karl Peter Ulrik af Holsten-Gottorp (1728-1762)	40
Paul 1 af Rusland (1754-1801)	41

De vigtigste årstal – oversigt	44
Hvordan var det muligt for det lille grevskab Holsten at overvinde kongeriget?	46
De tidlige forudsætninger og afgørende årstal	46
Holstensk fodfæste og kongelig afhængighed	46
Gottorp og den dobbelte magt	47
Når den lille udfordrer den store	48
Fra svensk lydstat til russisk arv	48
Analyse: Dygtighed, diplomati og paradoks	48
Samlet vurdering	49
Kilder:	49

De tre vigtigske sønderjyske fyrsteslægter

Indledning.

Tre slægter kæmper om suveræniteten over landområdet mellem Nørrejylland/kongeriget og grevskabet Holsten, hvor **Sønderjylland** er området mellem Kongeåen i nord og Ejderen i syd. Ejderen var således grænsen til det tysk-romerske rige, **Holsten** er området mellem Ejderen og Elben. Begge var indtil 1864 i varierende grader en del af Helstaten Danmark.

De tre dynastier er:

1. Hertug **Abel** og hans efterkommere (1232 – 1375)
2. De holstenske grever af det **schauenburgske hus** (1326-1330 og 1386 – 1459). I perioden 1404 – 1440 var området heftigt omstridt og hertugtitlen ikke anerkendt af fra dansk side. Mere herom senere.
3. **Det oldenborgske dynasti af den gottorpske linje** (1459 – 1739).

Hensigten med dette notat er det formodede behov for lidt flere oplysninger om de til enhver tid herskende magtforhold i hertugdømmerne (dvs. både Slesvig og Holsten) i samspil med kongeriget Danmark

Notatet er særdeles rudimentært - og dermed pivåbent for kritik.

Den abelske slægt (1232-1375).

Abel (1218-1252), hertug af Sønderjylland 1232-1252 og konge af Danmark 1250-1252 og den hidtil sidste konge af Danmark, der er faldet i kamp, idet han blev dræbt under et felttog mod friserne den 29/6 1252. Han var utvivlsomt en stridbar natur, idet han efter faderens død i 1241 straks begyndte at strides med broderen, **Erik Plovpenning**, om hertugdømmets Sønderjyllands uafhængighed. Faktisk udartede striden sig til en regulær borgerkrig, hvor han bl.a. brændte Randers af. I perioden 1232-1459 blev Sønderjylland først udskilt af det danske kongerige og derefter i stigende grad knyttet sammen med grevskabet Holsten, en langstrakt proces med tre ”ben”:

(1) Abelslægtens bestræbelser på at gøre Sønderjylland til et selvstændigt territorium med egne institutioner uafhængigt af den danske kongemagt.

(2) De holstenske grevers stigende succes med fra 1326 at blive hertuger over Sønderjylland, dvs. overtage det abelske hertugdømme og forene det med Holsten stik imod de danske kongers ønske.

(3) Oldenborgerne - en forening af Sønderjylland (senere kaldet Slesvig) med Holsten (-> Slesvig-Holsten).

Bem.: Hertugerne forlenedes med deres områder og blev dermed lensmænd. De fik overladt noget af den kongelige myndighed i deres len, men skyldte til gengæld lensherren forskellige tjenester. Sønderjylland var som udgangspunkt tænkt som underhold, ikke som selvstændige territorie. Forpligtelserne bestod især i krigstjeneste, men lensmanden var også forpligtet til at møde op til danehoffer.

Første generation var selvsagt **Abel**, der blev gift med Mechtilde af Holsten. Hun var – ildevarslende - søster til greverne Gerhard 1 og Johan 1 af Holsten.

Slægten opnåede efter Abels tiltrædelse i 1232 og de følgende 5 generationer over 143 år magten i Sønderjylland, indtil slægtens uddøen i 1375:

Stamtavle Abel-slægten

Valdemar 2 Sejr ∞ (2) Berengaria af Portugal ∞
(1170-1241)
Konge 1202-1241

Erik Plovpenning
(1216-1250)
Konge 1241-1250

Abel
∞ Mechtilde af Holsten
Konge 1250-1252

Christoffer 1
∞ Margrethe Sambiria
Konge 1252-1259

Valdemar 3
(1238-1257)

Erik 1
(d. 1272)
∞ Margrethe
af Rügen

Abel Abelsen
(1252-1279)

Erik Klipping
(1249-1286)
Konge 1259-1286
∞ Agnes af Brandenburg

Valdemar 4
Hertug 1283 -1312
∞ 2 Anastasia af
Schwerin

Erik Langben
d. 1310
∞ Margrethe af
Rügen
1330-1332

Erik Menved
(1274-1319)
∞ Ingeborg af
Sverige

Christoffer 2
(1276-1332)
konge
1320-1326 og
∞ Eufemia af Pommern

Erik 2, f. ca. 1288
Hertug 1312-1325
∞ Adelheid af
Holsten

Valdemar 5/Valdemar 3 af Danmark
(1315-1364).
Hertug af Sønderjylland 1329-1364
Konge af Danmark 1326-1329 /
Valdemar 3 af Danmark

Helvig ∞
(død ca.1374)

Valdemar 4 Atterdag
(1320-1375)
konge 1340-1375

Henrik, f. 1342
(død 1375)
Hertug 1364-1375

Margrethe 1
(1353-1412)
dronning
1387-1412

(Kilde: De Slesvigske Hertuger, s. 45)

Bem.: **Fed** betyder er hertug, ∞ betyder er gift med.

Abel. Hertug af Sønderjylland og konge af Danmark.

Baggrund og familie.

Abel levede 1218-1252. Søn af Valdemar Sejrs og Berengaria af Portugal, bror til kongerne Erik Plovpenning og Christoffer 1.

1232. Erik Plovpenning udnævnes til konge og Abel til hertug af Slesvig/Sønderjylland

1237. Abel ægter Mechtilde af Holsten, datter af grev Adolf 4 af Holsten. Dette ægteskab er meget vigtig for forbindelsen mellem Sønderjylland og grevskabet Holsten, der fra da af får meget stor indflydelse på abelslægtens sønderjyske hertugdømme.

De fik fire børn, Valdemar 3, Sophie, Erik 1 Abelsen og Abel Abelsen, hvoraf Valdemar 3. og Erik 1 blev hertuger af Slesvig.

1241. Valdemar Sejrs død. Erik Plovpenning bliver konge. Fra da af åben strid mellem brødrene Erik og Abel, en strid der udarter sig til decideret borgerkrig.

1250. Erik Plovpenning bliver dræbt i Slesvig under et forligsmøde hos bror Abel, efter at Erik stod til at vinde borger- og broderkrigen. Abel klarer frisag i henhold til gældende regler, da 24 ridder sværger på hans uskyld ("dobbelte tylvter-ed").

1250. Abel bliver kåret som dansk konge.

1250. Abel bliver dræbt i kamp mod friserne. (Sidste danske konge dræbt i kamp.)

Mønstret her er vigtigt: Valdemar Sejr havde 6 sønner, hvis fremtid han var nødt til at få på plads inden sin død, idet 1100-tallet var præget af evindelige magtkampe mellem forskellige kongesønner, der alle ønskede at overtage magten. Valdemar Sejr traf nu en for Sønderjylland skæbnsvanger beslutning. Alle sønnerne fik et hertugdømme, Abel f.eks. fik Lolland og Falster, Erik Sønderjylland osv., men da Valdemar den Unge døde ved en vådeskudsulykke i 1231, blev der rykket om på brikkerne, idet Erik nu skulle være konge – og Abel fik Sønderjylland.

Valdemar Sejrs fejltagelse

Sønnerne kunne ikke nøjes med, hvad de havde fået – de ville alle være konger eller i det mindste have andel i kongemagten.

Efter Eriks kroning var Abel måske næst mægtigst, men magten var asymmetrisk: Kong Erik havde større indflydelse i Sønderjylland/Slesvig end Abel havde i kongeriget. Kongen havde store indtægter fra Slesvig by og et stort krongods i Sønderjylland. Straks Abel var blevet hertug begyndte han at svække de kongelige rettigheder i området, som han selv strammede grebet om. Abels ægteskab med Mechtilde, den holstenske grevedatter, knyttede Slesvig og Holsten tættere sammen, hvilket passede fint ind i Valdemar Sejrs politik med afspænding af forholdet til dette grevskab.

Men noget tyder på, at Abel var inspireret af de nyeste strømninger i Frankrig og Tyskland, hvor hertuger og grever i stigende grad begyndte at fungere som selvstændige fyrster, dvs. uafhængigt af konge og kejser.

Straks efter Valdemar Sejrs død i 1241 gik det galt angående netop dette spørgsmål: Erik Plovpenning holdt på, at Abel blot var hans lensmand og forvalter i Slesvig.

1244 blev de to brødre dog enige om at forbedre forholdet ved et fælles projekt – et korstog til Estland men nåede kun til Ystad, hvor de vendte om, givetvis pga. uenighed, idet striden blussede op allerede i 1246. Abel havde da fået forstærkninger af svigerfamilien og hansestaden Lübeck, der var generet af kong Erik.

1247-1249 Borgerkrig.

Abel var ikke ene med sin utilfredshed med storebror Erik, idet brødrene Christoffer af Lolland-Falster og Knud af Blekinge allierede sig med Abel og snart var der regulær (borger-) krig i landet: Abel indtog Ribe, men blev fordrevet af Erik, der til gengæld først afbrændte Svendborg og Arreskov ved Fåborg, som Abel havde arvet efter sin far, hvorefter Haderslev og Åbenrå blev hærget af kongens styrker. Så hævnede Abel sig ved at brænde Odense af og ved at hærge Vejle og Randers. Det lykkedes endda for Erik at tage sine brødre Christoffer og Knud til fange.

Efter et kortvarigt forlig blussede krigen atter op. Abel samlede sine tropper med støtte fra forbundsfællerne. Lübeckerne angreb København med en flåde og nedbrød Absalons borg, og også Stege blev angrebet. Erik var efterhånden kommet i pengenød og var tvunget til at udskrive en ny skal, der blev lagt på – plove. Deraf tilnavnet Plovpenning. Pengene blev åbenbart brugt fornuftigt til militæret, for han fik snart fremgang og erobrede Sønderjylland til og med Slesvig. Dermed blev Abel tvunget til at indgå fred overvejende på Eriks betingelser, men noget tyder på, at Erik nu også fulgte en gammel hæderkronet praksis og gjorde Abel til medkonge. Det så ud til, at bortset fra nogle mindre resterende problemer med friserne (de havde med ikke at ville betale skat, selv om de var velhavende), så havde Erik nu helt styr på situationen – han havde vundet broderstriden.

1250 Kongemordet.

Den 9. august 1250 var kong Erik på besøg hos hertug Abel i Slesvig, der afholdt en forsoningsfest... Det næste der med sikkerhed vides er, at nogle fiskere, der var ude for at røgte deres garn i Slien, næste morgen havde et lig i garnet. Der er mange forskellige versioner af forløbet (dvs. ingen ved hvad der faktisk er sket), men "vi" ved dog, at kongen blev taget til fange efter festen af to af Abels riddere (Tyge Bost og Lave Gudmundsøn), som førte ham med båd ud på Slien, hvor tyskeren (!) Herman Kerkweder udførte selve hugget, der dræbte kongen. Derefter blev liget sænket ned i fjorden, tyngt af lænker, sten og kongens hjelm. Fiskerne bragte liget til dominikanerne i Slesvig, der i stilhed begravede kongen.

Men hvorfor og hvem stod bag mordet, Abel? Det var der mange i samtiden, der troede, og en skribent karakteriserede Abel med ordene: "Abel efter navnet. Kain efter gerningen". Abel selv svor den 1. september i Viborg på, at han ikke stod bag og 24 af hans riddere aflagde ed på, at Abel var uskyldig, hvilket efter datidens lov frikendte ham. Dette skal ses i lyset af datidens faste tro, at falsk edsaflæggelse var ensbetydende med evig straf og pinsel i det hinsidige.

1250 – 1252 Abel konge af Danmark.

To måneder senere, den 1. november 1250, blev Abel kronet til Danmarks konge i Lund med stormændenes og hertugernes opbakning, idet Erik kun havde efterladt sig døtre, der ikke var arveberettigede.

Dermed var Sønderjylland atter forenet med kongeriget med opbakning fra stormændene, der tog sig godt betalt herfor og hvis forhold til Erik havde været særdeles anspændt. Konspirationsteorierne i forbindelse med mordet blomstrede naturligvis. – Mistanken til Abel bestyrkedes kraftigt af, at Lave Gudmansøn ikke blev straffet for mordet, og han døde meget belejligt allerede i 1252 og kunne ikke tage til genmæle. Tyge Bost blev oven i købet forfremmet af Abel – til kongelig kammermester...

1252 Abels død – og hvad der så fulgte.

Abel fik ikke desto mindre et godt ry som konge. Han fik hurtigt kontrol over de sidste oprørslommer, men friserens ulyst til at betale skat ændrede sig ikke, og så var der jo ikke andet at gøre end at samle en hær og med den sætte kurs med Frisland i september 1252, hvilket dog stadig ikke var nok til at gøre dem til skatteydere. Kongen var selv i spidsen for angrebet, og det kostede ham livet. Sandsynligvis dræbt af et pileskud, måske også af et øksehug. Abel er faktisk – indtil videre – den sidste danske konge, der er dræbt i krig.

Abels ældste søn, Valdemar, skulle efter arvereglerne efterfølge faderen. Hans fødselsår kendes ikke, men han var givetvis kun en stor dreng/meget ung mand i 1252. Han studerede i Paris og skyndte sig hjem, men blev på hjemvejen kidnappet af ærkebiskoppen af Köln, der efter datidens gode skik og brug forlangte løsepenge for hans frigivelse.

Dette magttomrum udnyttede Abels lillebror, Christoffer, til fulde samtidigt med, at han gjorde alt for at sværte Abel til som brodermorder, hvilket vakte stor genklang i den brede befolkning. Denne smædekampagne lykkedes og allerede juledag 1252 blev han kronet til Danmarks konge som Christoffer 1.

Dermed kom Sønderjylland/Slesvig straks i brændpunktet: Christoffer søgte at holde Sønderjylland under den danske krone, mens Mechtilde, Abels enke, lige så hårdnakket kæmpede for Valdemars rettigheder – med opbakning af hendes holstenske grevebrødre, som i 1253 endelig fik løskøbt ham fra vor Guds mand i Köln.

Borgerkrigslignende stridigheder blussede op igen, men efter en del kampe både i Sønderjylland og på Fyn måtte Christoffer anerkende den unge Valdemar som hertug af Sønderjylland. Abel-slægten tabte omvendt kampen om retten til den danske krone.

Valdemar døde meget ung i 1257, hvorefter Christoffer gjorde et nyt forsøg på at vinde Sønderjylland og erobrede faktisk Slesvig, hvorfra han bortførte kong Eriks lig til Ringsted. Christoffer lancerede nu kong Erik som helgen og martyr og smed endnu mere kul på smædekampagnen mod Abel. Formålet var naturligvis at sikre Christoffers egne efterkommere retten til den danske krone. Paven imødekom dog ikke ansøgningen, og Erik blev ikke ophøjet til (officiel) helgen.

Eftermæle – morder eller offer for historiens dom.

Det forekommer indlysende, at ingen af de tre brødre var i nærheden af at være helgener.

Abel forbliver en af middelalderens mest kontroversielle skikkelser. Var han en kynisk brodermorder, der ofrede familie for magt? Eller et offer for Christoffers effektive propagandamaskine og historiens sejrherres version?

Fakta taler for sig selv: Abel vandt aldrig den danske krone gennem arv, kun gennem mistænkelige omstændigheder. Hans to mest betroede riddere, Tyge Bost og Lave Gudmundsøn, var til stede ved mordet på Erik. Den ene blev forfremmet til kongelig kammermester, den anden døde belejligt kort efter. Christoffers smædekampagne fandt grobund i en befolkning, der ikke troede på Abels uskyld.

Men Christoffers kup – for det var det jo – havde også et politisk formål: at sikre hans egne efterkommere retten til den danske krone og definitivt afskære Abel-slægten fra tronen. Historien skrives af sejrherrene, og Christoffer kontrollerede fortællingen. Hans forsøg på at gøre Erik til officiel helgen var blot endnu et led i denne propaganda, som paven dog ikke lod sig overbevise af.

Eftertidens dom over Abel har bestemt også taget farve af, at han så ihærdigt kæmpede for at selvstændiggøre Sønderjylland – i samarbejde med de holstenske grever, der blev landets onde ånder i de følgende århundreder. Abels efterkommere opgav aldrig ambitionerne om den danske krone. Meget tyder således på, at det var Abels barnebarn, hertug Valdemar 4 Eriksøn, der stod bag mordet på Erik Klipping i Finderup Lade i 1286. Mønstret gentog sig: vold, brodermord og magtkamp.

Der er virkelig stof til uendelige TV-serier her. Abel-slægtens historiske arv blev ikke den danske krone, men Sønderjyllands særstatus som hertugdømme med tætte bånd til Holsten – en position der formede områdets skæbne i århundreder fremover.

Det gode stof fornægtede sig selvsagt ikke i folkefantasier. Helt op i 1800-tallet hed det sig, at Abel lå begravet i et sumpet område ved Gottorp Slot, og at det havde været nødvendigt

at ramme en pæl igennem ham for at forhindre, at han forstyrrede Slesvig by under sine natlige spøgelsesjagter. En mere sigende illustration af hans ry kan næppe tænkes.

Samtiden måtte dog – selv midt i fordømmelserne – medgive, at Abel havde store evner som lovgiver, administrator og hærfører. Den hæderkronede Dansk Biografisk Leksikon (1887) skriver også, at *"... han i det hele synes at have været den mest begavede af Kong Valdemars efterladte Sønner..."*

Måske er sandheden enkel: Abel var et produkt af sin tid, en tid hvor magt blev taget med sværd, ikke arvet i fred. Om han personligt huggede sin bror ned eller blot så den anden vej, vil vi aldrig vide. Men han benyttede sig af mordet – og det var nok til at fordømme ham i eftertiden.

Kilde: Skurke og helte i Sønderjyllands historie (Antologi af foredrag), Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, Nr. 105, Aabenraa, 2012.

Valdemar 3. af Slesvig (født? – 1257)

Valdemar 3. Abelsen (død 1257) var hertug af Slesvig (Sønderjylland) fra 1253 til 1257. Han var ældste søn af kong Abel af Danmark og Mechtilde af Holsten.

De følgende år lå Valdemar i tilbagevendende stridigheder med kong Christoffer. Valdemar døde allerede i 1257, og hans krav på hertugdømmet Slesvig blev overtaget af hans lillebror Erik Abelsen.

Men nu træder de mest magtfulde af de holstenske grever af den rendsborgske linje (schauenburgerne), Gerhard 1 og Johan 1 af Holsten, ind på scenen som brødre til enkedronning Mechtilde og onkler til den unge hertug Valdemar. Gerhard 1 og Abel havde været allierede i kampen mod Erik Plovpenning. De løskøbte Valdemar og sendte samtidigt tropper ind i Sønderjylland. Det lagde så meget pres på kongen, at han for at kunne fortsætte som konge måtte indsætte Valdemar i Abels gamle hertugdømme. Det skete i 1253 ved en højtidelig forlening efter international skik, hvor Valdemar fik overrakt en fane som symbol på, at Sønderjylland nu måtte regens for et såkaldt fanelen. **Abels slægt havde nu god grund til at mene, at de nu havde fået anerkendt arveret til hertugdømmet, for det var normal international praksis for fanelen.** Derfor er 1253 et af de afgørende år i Sønderjyllands historie.

Vi ser her begyndelsen til en udvikling, der langsomt fjernede Sønderjylland fra Danmark og nærmede det til Holsten, og Christoffer og hans efterkommere beholdt kongemagten i Danmark, Abels efterkommere i hertugdømmet!

Gerhard 1 var i øvrigt bedstefar til Gerhard 3, den i Danmark velkendte "kullede greve", grev Gert, jf. herom senere...

1257. De følgende år lå Valdemar fortsatte stridighederne med kong Christoffer, men han døde meget ung allerede i 1257, og hans krav på hertugdømmet Slesvig blev overtaget af hans lillebror, Erik 1 Abelsen. Men efter Valdemars død ville kongen simpelthen ikke anerkende ham som arving. Her kunne landsdelens særlige tilknytningsproblemer jo faktisk være løst, men ind på scenen træder for alvor **holstenerne**.

Erik 1. Abelsøn (o. 1241 – 1272)

Hertug af Sønderjylland 1257-1272.

Erik var næstældste søn af kong Abel og arvede efter sin ældste bror Valdemar 3.s død i 1257 fordringen på forlening med hertugdømmet Slesvig, som hans onkel kong Christoffer 1. dog ikke ville lade ham have. Efter at kongen i februar 1259 havde brudt med stormændene ved at fængsle ærkebiskop Jakob Erlandsen, mødtes Erik med bispem af Roskilde, Peder Bang. De angreb sammen Sjælland, indtog København og slog den kongelige hær. Efter Christoffer 1's død i 1259, kom Erik 1 igennem med sit krav understøttet af de holstenske grever og andre nordtyske fyrster med et angreb på Sjælland og indtagelse af København!

1259-60. Efter kongens død i Ribe forlenedes Erik i 1260 med Slesvig. Enkedronningen Margrete Sambiria (en anden af danmarkshistoriens handlekraftige kvinder, regent 1259-1266, med tilnavnet **Sprænghest...**), der var regent i 1259-1266, frygtede for yderligere angreb på tronen fra hertugens side det følgende år, og hun besluttede derfor at komme ham i forkøbet. Hun trængte frem i hertugdømmet, forfulgte Erik sydpå over Dannevirke og leverede den 28. juni 1261 et slag på Lohede, mellem Sorgåen og Rendsborg. Her led hun imidlertid et afgørende nederlag, hvor både hun selv og sønnen kong Erik 5. Klipping blev taget til fange. Ved den endelige fred efter kongens frigivelse i foråret 1264 indrømmedes der hertugen alt krongodset i Slesvig tillige med Als i særskilt forlening, mens hans yngste bror Abel fik Langeland og slægtsgodset på Fyn.

Erik erhvervede Gottorp Slot og opførte her et fast tårn. Han døde 27. maj 1272, samme år som hustruen. De efterlod to sønner, den senere hertug Valdemar 4. og Erik (Langben) af Langeland, samt datteren Margrete (død o. 1315). Kilde: [Wikipedia](#)

1260. Den 12. maj 1260 pantsatte enkehertuginde **Mechtilde** (også en overordentlig handlekraftig kvinde) sammen med sine sønner Erik og Abel Abelsen landet mellem Ejderen og Slien til sine brødre, Johan 1. af Holsten og Gerhard 1. af Holsten samt yderligere fæstningen Rendsborg, som hun havde modtaget som medgift, og *hendes virksomhed dannede i det hele grundlaget for Holstens stadig voksende indflydelse i Sønderjylland*, hvorfor hun også var forhadet af danskerne. Et led i Mechtildes politiske bestræbelser var også hendes giftermål med Sveriges rigsstyrer, Birger Jarl i 1261. Efter dennes død 1266 levede Mechtilde i Holsten.

1272. Hertug Erik døde ca. 31 år gammel, efterladende sig to sønner, Valdemar 4 og Erik Langben.

Valdemar 4. Eriksøn af Slesvig (o. 1262 – 1312)

Hertug af Sønderjylland 1283 - 1312.

Familiens oprindelige tvist med den danske krone

Da Erik Abelsøn døde i 1272, var Valdemar kun ca. 10 år gammel. Erik Klipping ønskede imidlertid ikke at give den unge Valdemar forleningen af Slesvig, og kongen tilbageholdt derfor forleningen og tog i stedet lenet under sin forvaltning. Erik Klipping havde ikke kun haft tvister med Valdemars far, men lå i strid med mange andre af de danske stormænd. På Danehoffet i **1283** i Vordingborg tvang stormændene kongen til en række indrømmelser, herunder at forlene Sønderjylland til Valdemar. Forleningen omfattede dog ikke Als, Langeland og de dele af Sydfyn, som havde været en del af faderens len. Valdemar rejste overfor kongen krav på Als og på krongodset i hertugdømmet. Udover at gøre krav på et større len og krongodset, skrev han et brev til ærkebiskop Johannes Dros, hvor han gjorde krav på den danske kongetrone som følge af, at Abelslægten havde større ret til tronen end Christoffer 1.'s efterfølgere. Kravet på tronen førte ikke til noget, men der blev holdt en voldgiftssag om kravene på et større len og krongodset, men Valdemar fik ikke medhold ved voldgiften, hvis afgørelse blev bekræftet ved Danehoffet i Nyborg 1285.

Valdemar accepterede ikke Danehoffets afvisning af kravene, og Valdemar gjorde derfor oprør mod kronen og erobrede Als i 1285. Oprøret mislykkedes dog, og Valdemar blev taget til fange og ført til Søborg Slot, hvor han blev indsat i borgens fængsel. Han blev løsladt fra fængslet i foråret 1286 efter han havde afgivet løfte om at frafalde sine krav, og efter at Hertugen af Sachsen og de holstenske og mecklenburgske fyrster havde garanteret for Valdemars troskab mod den danske krone og konge, Erik Klipping. Som led i løsladelsen blev indgået et forlig, hvorefter Valdemar modtog indtægterne af mønten og ledingsafløsningen i hertugdømmet.

Rigsforstander og kongens formynder

Den 22. november 1286 blev Erik Klipping myrdet i Finderup lade. Mange anså Valdemar for at være medskyldig i mordet, men Valdemar var ikke blandt de stormænd, der blev tiltalt og senere dømt for mordet. Valdemar udnyttede den vanskelige situation som den danske regering stod i efter mordet på Erik Klipping. Han lovede at støtte formynderregeringen, der administrerede kongemagten på vegne den umyndige efterfølger Erik Menved, mod til gengæld at få alle de territorier, som var omfattet af faderens len (Als, Langeland og dele af Sydfyn).

Valdemars position blev yderligere styrket, da han efter Erik Klippings død af enkedronning Agnes i 1287 blev gjort til formynder for den umyndige konge Erik Menved, og Valdemar fik

titel af rigsforstander. Han var dog kun i dette embede i få måneder og blev samme år frataget formynderskabet, og modsætningsforholdene mellem Valdemar og kronen kom atter op til overfladen.

Ny tvist med kronen og forlig

Da Valdemar fik frataget sit formynderskab til kongen, lå den danske krone lå i strid med den norske konge Erik 2., i Danmark kaldet Erik Præstehader, og de dømte for drabet på Erik Klipping, der havde opnået den norske konges beskyttelse. I 1289 begyndte Erik 2. og de danske fredløse en række plyndringstogter i Danmark under De fredløses krig, der væsentligt svækkede den danske konges magt i den østlige del af riget. Valdemar sluttede sig åbenlyst sammen med den norske konge og de danske fredløse.

I 1295 blev indgået forlig mellem den danske og den norske konge og de fredløse stormænd og konflikten blev nedtrappet. Valdemar forsøgte dog en militær konfrontation ved Grønsund i 1297, men led nederlag, og indgik herefter i 1297 forlig med den danske konge i Vordingborg, hvor Valdemars rettigheder blev fastlagt som i 1285-86, hvilket betød en opgivelse af bl.a. Als, Ærø og Langeland, ligesom Valdemar opgav sin modstand mod Christoffer-linjens ret til den danske trone. Valdemars forhold til kongen blev herefter forbedret. Valdemar deltog som dansk lensmand ved Erik Menveds hoffer, og støttede Eriks udenrigspolitik, men koncentrerede sig mest om sit eget hertugdømme i Slesvig. Han havde støtte fra Holstens hertuger og under Valdemar blev båndene mellem de to hertugdømmer tættere.

Valdemar døde i 1312. Han er begravet i Slesvig Domkirke.

Familie

Han blev i 1287 gift med Elisabeth af Sachsen-Lauenburg i Mölln. Elisabeth var datter af hertug Johan 1. af Sachsen-Lauenburg. Elisabeth døde i 1295, hvorefter Valdemar i 1306 giftede sig med Anastasia af Schwerin, datter af grev Nicolaus af Schwerin-Wittenburg. Anastasia blev efter Valdemars død i 1312 gift med Grev Gerhard 4. af Holsten.

Valdemar efterlod sig kun en legitim søn, Erik (1290- 12. marts 1325), der blev hertug af Sønderjylland efter ham. Erik blev far til Valdemar 3. Ud over Erik efterlod Valdemar sig den illegitime Abel.

Erik 2. af Sønderjylland (1290 – 1325)

Hertug af Sønderjylland 1312-1325.

Liv og virke

Han var den første hertug af Abelslægten, der problemløst blev arvelig forlenet med Sønderjylland af kongen den 7. juli 1312 ved Warnemünde i Mecklenburg. Forklaringen på

dette er, at fyrstendømmet Rostock i 1301-1323 var den danske krones len. Erik ønskede ligeledes at blive forlenet med Langeland efter sin afdøde farbror, Erik Erikssøn Langben (1272-1310), der døde uden at efterlade børn. Kong Erik 6. Menved Erikssøn havde vanskeligheder pga. uroligheder i landet, og derfor afsluttede han i Horsens d. 9. august 1313 et forlig med hertug Erik. På denne måde fik han krongodset i Sønderjylland tilkendt. Alligevel var der uoverensstemmelser og mæglinger mellem dem næsten hvert år. Erik opnåede dog nu også at blive arvelig forlenet med Langeland, og dermed havde han sikret sit herredømme godt.

Erik blev højtideligt og *ubestridt arveligt* forlenet med Sønderjylland. Kongerne havde tabt, hertugerne havde vundet; Sønderjylland var efter forbitrede opgør i perioden 1232 – 1312

Familie

Erik 2. giftede sig i 1313 med Adelheid Heinrichsdatter af Holsten-Rendsborg (død januar 1350). Sammen fik de sønnen Valdemar, der var mindreårig ved faderens død, og datteren Helvig, der i 1340 blev gift med Valdemar 4. Atterdag.

1325. Erik 2 dør. Hans søn og efterfølger Valdemar 5 er kun 10 år gammel. Kongen, Christoffer 2, ønsker formynderskab over ham, men dette overdrages til Gerhard 3 af Holsten/Rendsborg alias **grev Gert, den kullede greve**, der også er drengens onkel. En formynder fra helvede, skal det vise sig.

Valdemar 3. Eriksøn (født o. 1314 - 1364)

Hertug af Slesvig 1325-1326 og 1329-1364.

Konge af Danmark 1326-1329 som Valdemar 5.

Da Christoffer d. 7. juni 1326 var blevet afsat af rigsrådet og flygtede ud af landet, valgte danske stormænd i det danske rigsråd en ny konge, og valget faldt på den **11-årige hertug Valdemar af Slesvig**. Valdemar var efterkommer af kong Abel og dermed retmæssig arvtager til den danske trone. På grund af hans alder blev Valdemars morbror, den magtfulde grev Gerhard 3. af Holsten-Rendsborg ("grev Gert eller Den kullede Greve"), som også var den største panthaver, **udnævnt til rigsforstander og formynder**. Valdemars håndfæstning var mindst lige så streng som Christoffers. Af nye bestemmelser var, at alle kongelige borge i Skåne skulle sløjfes, og alle stormænd fik lov til at befæste deres hjem. Det vigtigste tiltag var dog **Constitutio Valdemariana** som sagde, at for fremtiden måtte samme person ikke være herre over Slesvig og Danmark på samme tid.

Danmark var nu fuldstændig på stormændenes hænder, hvilket ikke var populært blandt bønderne. Dels var de fleste udlændinge, dels blev der udskrevet mange nye skatter. I 1328 rejste bønderne på Sjælland sig til oprør, som dog blev nedkæmpet. I 1329 var det jyderne, der rejste sig til oprør. De havde lidt mere medgang, men endte også med at blive slået ned.

Til sidst opgav grev Gert på den unge konges vegne, og d. 23 februar 1329 vendte Christoffer tilbage til tronen, mens Valdemar igen blev hertug af Slesvig, hvor han regerede til sin død i 1364. Han var gift med Richardis (død o. 1384), datter af greve Günzelin 6. af Schwerin-Wittenburg (død o. 1327). Sammen fik de sønnerne Valdemar den Unge (født o. 1338 – død ved jagtulykke ved Kalundborg 1360) og Henrik (Heinrich), der arvede Slesvig efter faderens død.

1326. Stridighederne om Sønderjylland slutter (naturligvis) ikke, idet kongeslægten nu pukkede på deres rettigheder som **lensgivere**, især hvor megen magt og selvstændighed hertugen skulle have og hvilke ydelser (typisk militær) de skulle give. Kongerne blev skridt for skridt presset til at give sig, og i 1326 blev det slået fast, at forleningen omfattede al kongens ret og ejendom i hertugdømmet. Herefter havde kongen ingen reel magt i landsdele.

Barnehertug Valdemar 5 og barnekonge Valdemar 3 af Danmark blev udsat for groft magtmisbrug af sin onkel og formynder, Gerhard 3/grev Gert ved at denne straks at forlenede onklen med hertugdømmet Slesvig under navnet Gerhard 1., og det blev besluttet, at hertugdømmet i fremtiden ikke måtte have den samme hersker som kongeriget Danmark (**Constitutio Valdemariana**. Noget som kommer til at spille en rolle ved Christian 1's kronbestigelse som forlæg for Ribebrevet i 1460, se nedenfor).

At Valdemar blev konge som 10årig og hertug endnu yngre var et ikke ukendt fænomen, da også fyrster ofte døde meget unge. Spillet om formynderskab for sådanne børn var selvsagt af afgørende betydning for de reelle magtforhold, og grev Gerts træk i 1326 afslørede ubarmhertigt, hvem der havde magten: Han afsatte Christoffer 2 og rykkede op i Jylland med tilslutning af de jyske og fynske herremænd. Hans fætter, den ligeledes holstenske grev Johan, får Femern, Lolland, Falster og Møn i pant. Grev Gert udnævnes til desuden som rigsforstander, dvs. er nu Danmarks reelle magthaver.

Constitutio Valdemariana

Constitutio Valdemariana (Valdemars forordning) er eftertidens betegnelse på bestemmelsen om, at Sønderjylland ikke måtte indlemmes i Danmark.

Da Christian 1. blev valgt til konge af Danmark i 1448, lovede han i et forpligtelsesbrev at overholde løftet fra 1326 om ikke at forbinde hertugdømmet Sønderjylland med det danske rige. Dateringen heri af Constitutio Valdemariana til 1326 kan være korrekt, for i det år modtog den holstenske grev Gerhard 3. Sønderjylland i forlening, og han kunne ønske sig sikkerhed for, at hertugdømmet ikke igen blev en del af kongeriget.

Under striden om Slesvigs og Holstens tilhørsforhold i midten af 1800-tallet blev forordningen inddraget i diskussionen fra tysk side, idet den blev kædet sammen med

Christian 1.s løfte i 1460 i Ribebrevet om, at Slesvig og Holsten altid skulle være “udelte sammen”. (Kilde: Grænseforeningen)

Constitutio Valdemariana var imidlertid også:

1. Et nødløfte fra en svag 11-årig konge til sin formynder i 1326
2. Et strategisk våben for Schauenburgerne til at sikre hertugelig autonomi
3. Et politisk mesterværk i Adolf 8.s hånd i 1448
4. Grundlaget for 447 års (1326-1773) juridisk argumentation for Slesvigs særstatus

1330. Valdemar 5 Eriksen blev igen hertug af Sønderjylland men indtil 1336 fortsat under grev Gerhards formynderskab. I Danmark var Christoffer 2 kortvarigt genindsat som konge 1330-1332, hvorefter han igen blev afsat af stormænd og (andre) panthavere. I årene 1332-1340 var landet uden konge, dvs. den kongeløse tid, indtil **Valdemar 4 Atterdag, søn af Christoffer 2**, tog over 1340-1375, bogstavelig talt uden andet end sin medgift: Jylland nord for Limfjorden, en medgift han – nådigt – fik ved ægteskabet med hertug Valdemars søster, Helvig. Den slags fyrsteægteskaber var helt normale på den tid. Der blev knyttet hensigtsmæssige politiske alliancer og der kunne følge en betragtelig medgift med, i Helvigs tilfælde udgjorde medgiften således en fjerdedel af Nørrejylland. Romantisk kærlighed var endnu ikke opfundet, men børn fik de jo alligevel, og mange af disse gemalinder stod ofte ikke tilbage for deres gemaler i handlekraft, og bestemt ikke i politisk tæft.

Henrik af Sønderjylland (o. 1342 - 1375)

Hertug af Sønderjylland 1364 – 1375

Da faderen døde 1364, sad Holstenerne inde med Syd- og størstedelen af Mellemslesvig indtil Flensborg, så Henrik kun havde den nordlige halvdel af hertugdømmet, af hvilken tilmed Als samt 5 herreder på fastlandet tilhørte hans mor som livgeding, ligesom store dele af Landet var pantsatte til tyske eller sønderjyske adelsmænd.

Henrik synes at have været en svag og uselvstændig karakter, dårlig skikket til at hævde den vanskelige stilling, han indtog, indeklemt mellem dygtige og energiske fjender, de holstenske grever og Valdemar Atterdag. Han sluttede sig 1368 til Valdemars fjender og deltog sammen med greverne og de oprørske stormænd i kampene i Jylland uden dog at spille nogen nævneværdig rolle.

Efter at han ved freden i Flensborg (1373) havde forliget sig med kongen, underkastede han sig ganske denne. Hans mor udnævnte samme år Valdemar Atterdag til sin værge; på et Danehof i Nyborg (1374) overdrog Henrik ham indløsningsretten til Gottorp Slot med Sydslesvig, og nægtede greverne end at modtage pantesummen af kongen, fik dog denne hurtig en mængde af de mindre panthavere udløst.

I eftersommeren 1375 døde hertugen, og kort tid efter fulgte Valdemar Atterdag ham i graven. Med Henrik uddøde den Abel-slægten, den hertuginje, der siden 1232 havde hersket i Sønderjylland; hans enke, Kunigunde, drog til Danmark, hvor hun døde, måske 1385, og blev begravet i Sorø Kirke.

Abel-slægtens endeligt

1364. Ved hertug Valdemars død meldte Atterdag sig som formynder for hans børn og enkehertuginde. Lidt påfaldende eftersom hertugens arving, **Henrik af Sønderjylland** da var o. 22 år gammel, men der har nok været tale om et af den slags tilbud, der ikke kan afslås. Han basis var nemlig meget svag, idet holstenerne sad på Syd- og Mellemslesvig, mens Als tilhørte hans mor. Et krigerisk forsøg på at komme ud af klemmen fejlede og ved freden 1373 i Flensborg kom værgemålet på plads hvormed Henrik overdrog indløsningsretten til Gottorp Slot med Sydslesvig til Valdemar Atterdag. Greverne nægtede dog at modtage pantessummen (underligt, at dette kunne forekomme), men kongen indløste en mængde mindre panthavere.

1375. Både hertug Henrik og Valdemar Atterdag dør, men med Henrik uddøde Abel-slægten. Det er nærliggende at forestille sig, at Atterdag med nogle få år mere på tronen ville have fået løst det sønderjyske spørgsmål én gang for alle, blandt andet fordi han i situationen uden mandlige arvinger til hertugdømmet blot ville kunne have overtaget landsdelen og lagt den ind under kongeriget.

Slægten havde opnået meget:

- Præcedens for arvelige hertugdømmer
- Sønderjyllands særstatus
- Kontinuitet. Samme slægt i 143 år skabte en stærk lokal identitet

Pantsætninger af landområder – pantelen

Dette fænomen var på denne tid tæt på at udslette landet. Det opstod stort set altid ved kongers finansiering af deres uendelige krige, der i stigende grad blev ført med meget kostbare lejetropper. Når pengekassen løb tør og skatterne ikke længere slog til, var det nødvendigt at optage lån, og heller ikke dengang gik det ikke uden sikkerhedsstillelse. Konkret pantsatte konger eller andre fyrster enorme landområder, men således at panthaver ikke bare "sad" på områderne. Med pantet fulgte de indtægter i form af skatter, som de pantsatte områder kastede af sig – og panthaver kunne selv fastsætte størrelsen heraf, indtil pantet blev indløst. – Balancepunktet var åbenbart der, hvor skatteyderne gjorde for kostelige oprør mod skattebyrden.

Valdemar 4 Atterdag blev i 1340 sat på tronen via fyrsteoverenskomster, der havde behandlet hertug Valdemar yderst lemfældigt. Han var blevet gjort til pantherre i Nørrejylland mod at pantsætte Sønderjylland til (onkel) grev Gerhard og efter dennes død

samme år til hans sønner Henrik og Claus af Holsten. Meningen var, at Atterdag skulle indløse Nørrejylland fra hertugen, der så skulle indløse Sønderjylland fra greverne. Hvis panter ikke blev indløst var der fare for overgang til privat ejendom.

Atterdag og hertug Valdemar var nogenlunde jævnaldrende og svogre, og indtil kongen blev for stærk var de allierede, men da han blev så stærk, at han kunne true hertugdømmets selvstændighed svingede hertugen fra omkring 1350 over på grevernes side men forblev svækket, bl.a. var landet mellem Slien og Ejderen tilbage i 1326 blevet afstået til holstenerne. Det krongods, som tidligere danske konger havde måttet afstå til hertugens forfædre, blev i en lind strøm overtaget af indvandret holstensk adel, der således fortrængte sønderjyske godsejere. Den svage sønderjyske hertug var kommet i klemme mellem kongen og greverne.

Schauenburgerne (1386 – 1459).

Indledning.

Skønt slægten formelt kun sad på magten i Sønderjylland i 80-90 år efter hertug Henriks død i 1375, er historien (endnu) mere indviklet. De holstenske grever havde jo magten fra 1326, da grev Gert efter Erik 2's død i 1325 blev formynder for barnehertugen Valdemar 5. Som beskrevet under den abelske slægt er de to slægter skiftevis hinandens allierede og modstandere, undertiden vist begge dele på en gang. Allerede før 1232 (Abel) var dette tilfældet, og over det meste af tiden var schauenburgerne dominerende, fordi de var fremragende hærførere, godsforvaltere og politikere, for det meste Adolf-dynastiet overlegent.

Forholdet mellem Holsten og Danmark var fra Abels tid uløseligt knyttet til Sønderjyllands stilling. Til stadighed havde det været grevernes politik at støtte hertugdømmets selvstændighed over for kongeriget, hvilket jo er klart udtrykt i Constitutio Valdemariana's bestemmelse om, at Sønderjylland ikke må forenes med kongeriget under samme herre.

Efter Valdemar Atterdags død i 1375 blev der kamp om den danske krone, en kamp som hans yngste datter Margrethe (1353-1412) vandt, men de første 10 år gik med at konsolidere og udbygge magten. Sønderjylland fik af gode grunde ikke første prioritet, og dette udnyttede holstenerne til hurtigt at tage militær kontrol over landsdelen. *Kilder: Mest Sønderjyllands historie, bind 1. Fra side 140.*

1386. Margrethe valgte indtil videre at acceptere tingenes tilstand og forlenede på et forsoningsmøde i Nyborg de holstenske grever med hertugdømmet. For holstenerne mødte grev Claus, der var både gammel og barnløs, så det var nevøen, Jernhenrik's søn, Gerhard 6, der optrådte som schauenburgernes talsmand. Desværre findes ingen dokumenter fra mødet, hvilket måske/sikkert skyldtes, at ingen af parterne ville binde sig i al fremtid til den da gældende politiske situation. Kendskabet til forleningen skyldes lübske optegnelser, der

hæftede sig ved, at holstenerne ”skulle besidde hertugdømmet arveligt fra barn til barn og deraf gøre riget (kongeriget Danmark) mandskab og tjeneste”; af den holstenske slægt skulle der fortsat kun være én, som var regerende herre og hertug af Slesvig. De to parter skulle aldrig føre krig mod hinanden (!); opstod der uenighed, skulle der ske mægling.

En anden kilde, en holstensk præst, lægger vægt på handlingsforløbet med lensfanen og edsaflæggelse med forlening ”til evig tid” for Gerhard og hans arvinger.

Stamtavle Schauenburgerne.

Grev Gert (Gerhard 3, "Den Store", Den Kullede Greve)

(ca. 1293-1340)

∞ Adelheid (død 1350)

greve 1304 – 1340

hertug 1326-1329

Grev Henrik 2 (Jernhenrik)

(o. 1320 – 1390)

greve (1340-1384) gift to gange

grev Claus (g. 1340-97)

ingen efterkommere

Gerhard 6 ∞ Elisabeth

(ca. 1367-1404)

greve 1384-1404

hertug 1386-1404

Albrecht

Henrik 3

biskop af Osnabrück

Henrik 4

greve 1404-1427

hertug 1404-1427

Adolf 8

g 1421-1459

h 1427-1459

Gerhard 7

Helvig (1398-1436)

Christian 1. Første

konge 1448-1481

hertug 1460-1481

Kilde: De Slesvigske Hertuger, s. 46.

Bem.: "Hullet" i de schauenburgske grevers hertugværdighed fra 1329 indtil 1386, hvor Gerhard 6 forlenes med Sønderjylland, giver sig selv, idet abelslægten var hertuger i perioden.

Henrik 2 (Jernhenrik) af Holsten (o. 1320 – o. 1385)

Greve af Holsten 1340 - 1384

Kort efter drabet på faderen (grev Gert) i 1340 indgik Henrik forlig med Valdemar Atterdag, og derefter blev de forvirrede forhold ordnet sådan, at grev Henrik og hans to brødre, Klaus og Adolf, blev panteherrer i Sønderjylland og på Fyn. Freden blev imidlertid snart brudt, og da begge Henriks brødre endnu var børn, blev det i første omgang hans sag at holde fast på det vundne. Opgaven blev dog efterhånden overtaget af Klaus, da Henrik forlod Holsten for at virke som lejetroppeanfører i udlandet. Som hærfører fik han tilnavnet **Jernhenrik ("Graf Heinrich der Eiserne")**.

I Hansestædernes første krig mod Valdemar Atterdag var han lybsk hærchef og medvirkede i 1363 som leder af lejetropperne til at sætte Albrecht af Mecklenburg på Sveriges trone.

Gerhard 6. af Holsten (1367 – 1404)

Hertug af Slesvig som Gerhard II 1386 -1404.

Gerhard 6. af Holsten (født tidligere end 1367, faldet i Süder-Hamme i kamp i Ditmarsken august 1404 var greve af Holsten-Rendsburg omkring 1382-1404 og dansk hertug af Slesvig som Gerhard II 1386-1404.

Liv og gerning

Greve Gerhard fik i Nyborg 1386 i arvelig forlening det danske hertugdømme Sønderjylland, eller, som det fra den tid blev kaldt, hertugdømmet Slesvig.

Gerhard efterfulgte faderen sammen med sine yngre brødre Albrecht og Henrik samt farbroderen Claus som greve af Holsten-Rendsburg og herre i det erobrede hertugdømme Sønderjylland. Dronning Margrethe 1. gjorde dog kronens ret over hertugdømmet gældende, og greverne anerkendte kongens overhøjhed. Det besluttedes, at hertugdømmet ikke skulle deles, det skulle gives som len til Gerhards slægt og have en mandlig regent, og regenten skulle bistå kongen i krig. Den 15. august 1386 modtog Gerhard i Nyborg forleningen, på 60 års dagen efter farfarens forlening!

Grev Gerhard 6 fik lovmæssig ret til at føre titlen **"hertug af Slesvig"** ved siden af sin holstenske grevetitel. Det blev omgående omsat med et nyt våbenskjold, hvormed han har ønsket at fastslå, at **landet (enheden) Slesvig-Holsten nu var blevet en realitet.**

Greverne viste sig dog i de følgende år at være mindre interesserede i at opfylde de forpligtelser, de ved samme lejlighed havde påtaget sig. Dronning Margrethe mødte efter kong Olofs død nye vanskeligheder. Samtidig med, at hun blev draget ind i planerne om en forening af de nordiske riger, følte hun sig nødsaget til at sikre freden i syd ved i 1392 at indgå en aftale om gensidig hjælp med hertug Gerhard og greverne, en aftale hvor lenspligten blev udeladt... Da Erik af Pommern blev hyldet som konge i 1396, følte hertug Gerhard ved mødet i Assens sig stærk nok til at nægte at bekræfte sit lensløfte fra Nyborg - han tilbød i stedet at tjene kongen mod betaling!

I 1397 døde farbror Claus, og Gerhard delte den holstenske arv med sine to brødre, hvilket udvidedes med slægtens Kiel-gren. Gerhard fik Plön med det østlige Holsten og Femern samt Hanerau ved Ditmarsken. Hans brødre krævede også en deling af Sønderjylland, da de anså dette at være erhvervet snarere end forlenet, men Gerhard modsatte sig indtil videre en sådan deling. Det besluttedes, at spørgsmålet skulle afgøres ni år senere, men det viste sig, at hertug Gerhard ikke skulle leve så længe.

1396. Erik af Pommern blev konge og forleningen af Sønderjylland/Slesvig til Gerhard 6 som hertug af Slesvig blev gentaget på torvet i Assens – uden at der blev aftalt noget som helst om lensforpligtelsernes omfang.

1397. Kalmarunionen dannes! Erik af Pommern kronet som konge i Danmark, Norge og Sverige. (OBS: Der er forskel på hyldning og kroning...)

1404. Da broderen Albrecht fandt sin død i Ditmarsken i 1403, besluttede Gerhard sig for at underlægge sig dette land. Den følgende sommer trængte han ind over grænsen med en stor hær. I Süder-Hamme, hvor fjenden havde forskanset sig, vovede han sig alt for langt frem og faldt her den 4. august 1404 sammen med blomsten af den holstenske adel.

Henrik 4. af Holsten (1397 – 1427)

Hertug (ikke anerkendt) af Sønderjylland 1404-1427

Enken Elisabeth sad med to umyndige drenge, Henrik og Adolf + en i maven, den ufødte Gerhard. På grund af uoverensstemmelser med holstenske slægtninge valgte hun at satse på Dronning Margrethe som væрге for sig selv og drengene. Her tilspillede skæbnen kongeriget en unik mulighed for i dette magtpolitiske tomrum at tilbageføre Sønderjylland/Slesvig til kongeriget.

Margrethe undgik vanen tro krigen som middel og fulgte i stedet den af faderen (Atterdag) også hyppigt valgte metode, nemlig ved at sikre sig hertugdømmets slotte i pant og ved at lokke adelen og kirke til sig med rige gaver. Efterhånden nåede Margretes magt et par steder helt frem til Holstens grænse, mens enkehertuginde ud over sit hovedslot Gottorp kun havde rådighed over Sønderborg og Flensborg. Så det lod sig efterhånden ikke skjule, at den danske kongemagt stilede efter at også at få resten af Sønderjylland indlemmet i sin

magtsfære, og under disse omstændigheder stod nu også Flensborg for tur. Det gav stof til eftertanke. Tilmed så enkehertuginde sig i efteråret 1409 pludselig stillet over for et pengekrav på 11.400 mark lybsk, som Margrethe og kong Erik mente, hun var skyldig på grund af en række plyndringer, hun havde udsat nogle af deres mænd for. Hun havde ikke andet valgt end at bøje sig og udleverede Flensborg med borgen Niehuus/Nyhus.

Dronning Margrethe/kong Erik syntes på nippet til at overtage magten over Gottorp og dermed sikkert også hele Sønderjylland, men så vidt kom det ikke, idet holstenerne nu samlede sig til modangreb, og enkehertuginde indså, at Margrethe/Erik nok var en større trussel end dem.

Elisabeth erklærer Erik af Pommern krig. Hun var åbenbart også en kapabel politiker, jf. [Wikipedias omtale](#):

Da hun i 1404 blev enke, formynder for sin søn og regent for hans forleninger, måtte hun overdrage regentskabet over grevskabet Holsten til sin tidligere svoger biskop Henrik af Osnabrück og regentskabet over Sønderjylland samt værgeretten for sin ældste søn Henrik til dronning Margrethe og kong Erik: sønnen Henrik blev sendt til Danmark og datteren Ingeborg til Vadstena kloster i Sverige. Under de følgende år blev mange af de områder, som hørte til sønnens forlening, overdraget til Danmark gennem pant og køb, blandt andet Flensborg, men da også Gottorp var på vej til at blive tilknyttet Danmark, afbrød hun forbindelserne med Danmark, hentede sønnen tilbage i 1408 og sendte den 14. juni 1410 en deklaration om fjendtlighed til kong Erik. Dette førte til en række kampe og pantsætninger. Udenlandske fyrster, blandt dem hendes broder hertug Henrik af Braunschweig, forsøgte at mægle men kunne ikke få en endelig fred i stand. I 1415 erklæredes sønnen myndig, hvilket afsluttede hendes mandatperiode.

Heraf fremgår også årsagen til modsætningen i 1404 mellem Gottorp og Holsten: Svogeren havde sat sig på Holsten, der jo rettelig tilkom hende og hendes arvinger.

De følgende 25 år (!), dvs. frem til **1440**, var der krigstilstand mellem kongeriget og Slesvig-Holsten og deres (magtfulde) allierede, en krig mellem Nordeuropas på papiret ubetinget stærkeste magt mod et lille grevskab.

Da holstenerne i 1417 kun havde slottet Gottorp tilbage, vendte lykken sig imidlertid, og Henrik 4., der nu trådte i forgrunden, kæmpede med stor udholdenhed og dygtighed. For at forsvare sig og sine brødre sag overfor kejser Sigismund, drog han personlig til Ungarn, men dér gik dommen ham imod (1424). Det lykkedes ham imidlertid at trække Hansestæderne, der hidtil havde været kong Eriks forbundsfæller, over på sin side. I foråret 1427 belejrede de allierede Flensborg, men ved et natligt angreb på byen faldt Henrik.

Adolf 8. af Holsten (1401 - 1459)

Hertug af Slesvig 1427-1459

Liv og gerning

Henriks meget yngre lillebror Adolf var kun tre år gammel, da faderen faldt i Ditmarsken 1404. Han blev sendt til borggreven af Nürnberg, den kommende kurfyrste Frederik af Brandenburg. Han oplevede som barn Margretes forsøg på stykkevis at genvinde Slesvig og kom til at nære et dybt had til Danmark.

Da Adolf ifølge dansk ret var blevet myndig, blev han kaldt hjem til Holsten af sin farbror, grev Henrik, som i 1419 gav den unge Adolf slottene Rendsborg og Segeberg at disponere over. Det faktum, at grev Henrik gav Adolf disse betydningsfulde slotte, viser, at han synes at have foretrukket denne frem for den i Danmark opdragede ældre broder til Adolf, hertug Henrik. Siden stod han ved sin broder Henriks side i kampen mod Erik af Pommern, indtil denne faldt ved Flensborg 1427. Da (den ældre) grev Henrik døde i 1421, overtog Adolf styret over hele grevskabet Holsten, mens hertug Henrik fortsatte kampen om Sønderjylland. Den yngste broder Gerhard blev indtil videre holdt uden for regeringen. Alle tre brødre kaldte sig hertuger af Slesvig og grever af Holsten for at vise, at de mente at have arveret til begge områder.

Da hertug Henrik faldt ved Flensborg i 1427, trådte Adolf i spidsen for den langvarige kamp mod den nordiske unionskonge Erik af Pommern. Hansestæderne havde nu i mellemtiden åbent taget parti for holstenerne, og unionskongens stilling i Sønderjylland var svag. Ved våbenstilstanden i Vordingborg 1435 måtte Erik overlade Adolf alt, hvad han da sad inde med af hertugdømmet på livstid, dog med forbehold af kronens ret, nemlig hele Sønderjylland undtagen Haderslev med omgivende herreder og Ribe med kirkens gods ved Trøjborg og Møgeltønder samt Als og øerne i Vesterhavet (bortset fra et par små enklaver).

Lige efter våbenstilstanden 1435 blev modviljen mod unionskongen Erik så stor, at der blev lagt planer for at drive ham ud af riget. Adolf deltog sammen med danske stormænd i denne sammensværgelse, og ved en aftale i Lübeck 1439 enedes man om at indkalde Christoffer af Bayern, som skulle forpligtes til at forlene Adolf arveligt med hertugdømmet Slesvig. Denne forlening skete også i Kolding 1440, og dertil kom nu Haderslev og Ærø som hørende til Adolfs hertugdømme, mens Ribe som tidligere forblev under Kronen.

Helt ubegribeligt tabte kongeriget opgøret med holstenerne, hvilket cementerede Sønderjyllands/Slesvigs uafhængighed af kongeriget og dets samhørighed med grevskabet Holsten som en selvstændig om end også stærkt omstridt statsdannelse. En strid der for Danmarks vedkommende først sluttede i 1920 med Nordslesvigs indlemmelse i kongeriget. For Slesvig-Holsten sluttede det for så vidt efter 1864, idet hertugdømmet da blev en anonym preussisk provins og ikke en autonom tysk statsdannelse i det tyske forbund, hvorved det magtfulde slesvig-holstenske ridderskab mistede dets højt elskede privilegier, der blev cementeret i 1460 og siden løbende udbygget.

Efter at den yngste broder Gerhard var død i 1433, var Adolf det eneste tilbageværende mandlige efterkommer af den gamle grev Gerts "Gerhard den Store" slægt. Han forenede

hele Holsten fraset et mindre område ved Elben (Pinneberg). Efter Christoffers død afslog han et tilbud om den danske krone, men pegede i stedet på sin søstersøn, Christian, greve af Oldenburg; han tog dog af denne det løfte, at han i henhold til den såkaldte *Constitutio Valdemariana* aldrig ville forene hertugdømmet med kongeriget.

Betænk lige udviklingen: Fra i 1417 kun at have en lille stump af Sønderjylland tilbage til i 1448 at blive tilbudt den danske krone!

Skønt to gange gift døde Adolf barnløs 4. december 1459, og med ham uddøde den holstenske linje af Huset Schauenburg; året efter blev Christian 1. valgt til hertug i Slesvig og greve i Holsten. Da Christian var blevet kronet som konge af Danmark, blev han i 1460, efter Adolfs død, valgt af ridderskabet i Slesvig og Holsten til hersker af begge lande.

Med hertug Adolf uddøde huset Schauenburgs hertuger, men både kongeriget, hertugdømmet Slesvig og grevskabet Holsten var samlede i en personalunion under samme fyrste, den danske konge.

Forløbet af opgøret 1404 – 1448 ser i meget grove træk således ud:

1411. 5-årig våbenstilstand.

1412. Dronning Margrethe dør i Flensborg fjord

1413. Jura: Erik af Pommern var mere jurist end politiker og hærfører og vinder retssag på retssag om Sønderjyllands stilling. Resultater, som holstenerne og deres allierede nægtede at anerkende og acceptere, og som de havde militær og politisk styrke til at modstå.

1424. Erik af Pommern får også medhold hos tyske kejser Sigismund, men formår ikke at eksekvere dommen.

1416-31. Krig om landsdelen med vekslende held

1426. Hansestæderne forener sig med holstenerne

1427. Erik kan ikke modstå dette pres. Under stormløb på Flensborg faldt hertug Henrik/grev Henrik 4.

1429. Åbenrå falder

1431. Flensborg falder

1432. 5-årig stilstand indgået mellem danskerne og holstenerne. Herefter var grev Adolf 8 hersker af de dele, som han havde kontrol over og hertug af Slesvig.

1433-59. Adolf 8 eneregent efter broderen Gerhards død.

1440. Adolf får Slesvig som fanelen og kan med rette kalde sig hertug af Slesvig. Det som Erik havde kæmpet i 20 år for at undgå.

1443. Christoffer af Bayern (konge 1440-1448) krones i Ribe. Slesvig og Holsten er nu ubestridt forenet i personalunion.

1448. Christoffer af Bayern dør uventet.

Henvisning: Perioden 1404-1448 er i bogen *"Danmark, Slesvig og Holsten 1404-1448 – konflikt og konsekvens"* behandlet over 351 sider, jf. litteraturlisten!

1459. Det schauenburgske hertughus uddør.

1459 status

Schauenburgernes regeringstid i Slesvig var omskiftelig. De herskede i forvejen i Holsten og med deres udnævnelse til hertuger af Slesvig blev de to lande forenet i en dynastisk union under en fælles fyrste, hvilket slet ikke var enestående, jf. den nordiske union mellem Danmark, Norge og Sverige eller Polen og Litauen. I det tyske område, der mere lignede Slesvig og Holsten opstod der mange unioner mellem grevskaber og hertugdømmer. Nogle lande gik helt op i andre men ofte bevarede de en selvstændig karakter under den fælles fyrste, jf. den nordiske union som et godt eksempel.

For Holsten og Slesvig blev det langsigtede resultat en ret betydelig integration af de to lande. I 1450'erne var de ikke blot forbundet af en fælles fyrste, men også af visse fælles politiske organer og en adel, der i stigende grad var og opfattede sig som fælles for de to lande.

Det oldenborgske dynasti af den gottorpske linje (1459 – 1739).

Indledning

Den gottorpske linje af det oldenborgske dynasti kom til at udgøre en af de mest betydningsfulde fyrsteslægter i Nordeuropas historie. Gennem mere end tre århundreder spillede gottorpske hertuger en central rolle i magtbalancen mellem Danmark, Sverige og Det Hellige Romerske Rige. Linjen opstod som resultat af den slesvigske deling og endte med at bestige den russiske trone.

Men fra salig hertug Adolf 8. bliver tingene virkelig komplicerede, selv om hans planer og hensigter givetvis har sigtet på forenklinger. Slesvig og Holsten, Slesvig-Holsten bliver herfra underlagt et varierende antal oldenborgske linjer med opdelinger og underopdelinger samt stridigheder vekslende fra uenigheder til krig.

I det følgende vil jeg følge den såkaldte gottorpske linje, refererende til slægtens hovedsæde, Gottorp Slot i udkanten af Slesvig by. Denne linje vil primært og i stigende grad være defineret i forhold til den kongelige linje.

Stamtavle oldenborgske hertugslægt.

Christian 1

(1426-81, konge 1448-81, **hertug** 1460-81)

∞ Dorothea af Brandenburg-Nürnberg (ca. 1430-95)

Hans (1455-1413, k. 1481-1513)

∞ Christine af Sachsen

Frederik 1

(k. 1523-33, **hertug**. 1482-1513)

∞ 1. Anna af Brandenburg

2. Sophie af Pommern

Christian 3

(konge 1533-59)

∞ Dorothea af Sachsen-Lauenburg

Hans den Ældre

(**hertug** 1521-1380)

ugift

Adolf af Gottorp

(1526-86, **hertug** 1544-86)

∞ Christine af Hessen

Frederik 2

(h. 1586-87)

Philip

(h. 1587-90)

Johan Adolf

(h. 1590-1616)

∞ Augusta af Danmark

Frederik 3

(h. 1616-59)

∞ Marie Elisabeth af Sachsen

Hedvig Elonora

(1636-1713)

∞ **Karl 10 Gustav af Sverige**

Christian Albrecht

(h. 1659-94)

∞ Fredrikke Amalie af Danmark

Frederik 4

(h. 1694-1702)

∞ **Hedvig Sophie af Sverige**

Karl Frederik

(h. 1702-39)

∞ **Anna af Rusland**

Karl Peter Ulrik

(h. 1739-62). Zar Peter 3. Af Rusland i ½ år, dræbt af sin kone, Katharina d. Store, i 1762.

∞ Sophie af Anhalt-Zerbst = Katharina d. Store

Bem.: Et udsnit, hvor mange børn/søskende udeladt.

Kilde: Sønderjyllands Historie indtil 1815, s. 471-72.

Christian I af Danmark (1426-1481)

Konge af Danmark 1448-1481 og samtidig grundlægger af den samlede oldenborgske magt. Hertug af Slesvig 1460 – 1481.

1448. Slægtsforhold mv.

Christian I blev valgt til dansk konge i 1448 og grundlagde dermed det oldenborgske dynasti i Danmark – og i hertugdømmerne. I 1460 – i forlængelse af Ribebrevet - blev han også hertug af Slesvig og greve af Holsten, hvorved disse territorier blev forenet med den danske krone gennem personalunion. Faktisk tilbød rigsrådet først den danske krone til hertug Adolf, som takkede nej, og som i stedet pegede på sin unge søstersøn (nevø), Christian af Oldenburg. Forinden kroningen fik hertug Adolf 8 skyndsomst Christian til at besegle ”*Constitutio Valdemariana*” og dermed love ikke at indlemme Slesvig i kongeriget, når han blev konge.

Når vi lærte, at vor dronning Margrethe II kunne føre sin slægt tilbage til Gorm den Gamle, kan hun bl.a. takke Adolf 8. for det, idet hans søstersøn, grev Christian af Oldenburg, via sin farmors morfar (!) nedstammede fra Erik Klippings datter, Richiza (igen et af disse vidunderlige pigenavne). Erik Klipping er med andre ord hans 3xtipoldefar - og han var igen oldebarn af Valdemar den Store, dvs. Christian I er hans 5xtipoldebarn.

De oldenborgske konger havde titlen ”hertug af Slesvig” fra 1460 og ”hertug af Holsten” fra 1474 indtil 1863. Titlerne gik tabt ved Danmarks nederlag i krigen i 1864. I 404 år var de danske konger hertuger af Slesvig! Det reelle indhold titlerne varierede dog meget i forhold til hertugerne af den oldenborgske/gottorpske linje, der gjorde deres yderste for at selvstændiggøre Slesvig-Holsten.

Arveforhold, der igen lå bag gentagne delinger af Slesvig og Holsten, kom til at spille en stor rolle i ”samlivet”. Allerede ved, ja før, Christian I's død opstod arve- og delingsspørgsmålet. Christian havde heldigvis kun to sønner. Ribebrevet gav nemlig de slesvig-holstenske stormænd ret til at vælge deres hertug blandt kongens sønner, og Christian I efterlod ved sin død den 26-årige Hans og den 9-årige Frederik. Og deres mor, enkedronning Dorothea (igen en af disse magtfulde kvinder), havde også meget stor indflydelse – ikke mindst i de to hertugdømmer, idet hun havde været sin mands statholder der, dygtig, velhavende og myndig. Hun var også en af disse dronninger, der havde det med at ville tilgodesee sin yngste søn: Når nu den ældste blev konge, skulle den yngste da ikke snydes! Dorothea ville dermed ikke bare acceptere/risikere, at ridderskabet valgte Hans; hun mente helt klart, at lille Frederik skulle have Slesvig og Holsten, hvilket kong Hans lige så afgjort var imod. Enden på et langt tovtrækkeri blev et kompromis, hvor begge brødrene blev hertuger af

Slesvig-Holsten - og den første af flere "rodede" delinger af hertugdømmerne i kongelige og hertugelige dele.

Vigtigste begivenheder:

1460. Ribebrevet – ridderskabet hyldigede Christian som hertug med løftet om at Slesvig og Holsten skulle forblive "evig udelte" (*up ewig ungedeelt*)

1474. Løfte om at sønnerne skulle dele hertugdømmet ligeligt. Dette lagde grunden for senere delinger og konflikter.

Samme år begav Christian I sig på en stor udlandsrejse til bl.a. den tysk-romerske kejser, Frederik III, og fik herunder ophøjet grevskabet Holsten (inkl. Ditmarsken og Stormarn) til ét **hertugdømme**. Mødet fandt sted i Rothenburg ob der Tauber. Hertugen af Holsten var herefter i et direkte vasalforhold til kejseren, hvorimod greven af Holsten (kun) havde været vasal af hertugen af Sachsen.

Hans og Frederik

1482 hyldet som hertuger af Slesvig og Holsten

Frederik var jo mindreårig, så det var mor Dorothea, der styrede de to hertugdømmer. Da Frederik i 1489 fyldte 18 år, kunne kongen ikke holde ham hen længere. Fædrene arven måtte deles.

Frederik 1 (1471-1533)

Hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp 1490-1523, Konge af Danmark og Norge 1523-1533. Den første, der med rette kan kalde sig hertug af Gottorp.

Frederik var Christian 1's yngre søn med Dorothea af Brandenburg og voksede op i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Nogen udsigt til kongeværdigheden havde han ikke, da hans ældre broder Hans for længst var udset til konge.

Hertug i Slesvig og Holsten

I hertugdømmerne Slesvig og Holsten var en del af ridderskabet utilfreds med personalforbindelsen med Danmark, som forholdene havde udviklet sig under Christian 1. Kort før hans død havde ridderskabet derfor ansøgt om, at Frederik blev opdraget i hertugdømmerne som landenes tilkommende hersker, hvilket kongen samtykkede til.

Frederik anså delingen af hertugdømmerne i 1490 som en forurettelse. Der var således tidligt en personlig strid mellem de to brødre. Fra 1490-1523 regerede hertug Frederik på Gottorp og bragte både fred og stigende velstand til sin del af hertugdømmerne.

Vigtigste begivenheder:

1490. Den første slesvigske **deling** mellem Kong Hans og Hertug Frederik. Frederik fik bl.a. Gottorp Slot som residens. Det man delte i 1490 var de hertugelige slotte med deres tilliggender, som både omfattede de hertugelige fæstebønder og alle selvejerbønderne. Og man delte sådan, at begge hertuger fik amter i begge hertugdømmer, så de samlet fik lige store indtægter. Hver hertug fik således ikke et samlet område, men spredte besiddelser. Adel og gejstlighed og deres besiddelser blev derimod **ikke** delt mellem de to hertuger, men hørte **som helhed** under dem begge. Det betød, at alle spørgsmål, der berørte adelen og gejstligheden og deres undersåtter, skulle klares i **fællesskab af de to fyrster** – i reglen sammen med adelen selv. Der var dermed skabt en **Fællesregering** i delingskonstruktionen – og et kludetæppe af grænser. Frederik fik som den yngste lov til at vælge først, da oplægget var klart – og valgte blandt andet området med Gottorp slot, der blev hans residens. En særlig slesvig-holstensk model var skabt, hvor landet nok var delt, men stadig i højere grad end andre delte tyske fyrstendømmer også var en enhed på en række vigtige punkter – en enhed, der omfattede både Slesvig og Holsten. Desværre har det ikke været muligt at finde et kort, der viser resultatet af delingen.

1500. Nederlaget i Ditmarsken: Slaget ved Hemmingstedt.

Ditmarsken ligger mellem floderne Elben og Ejderen i umiddelbar tilknytning til Holsten. Allerede i 1227 var området blevet en selvstændig republik, som styredes af selvejende bønder, og de havde siden da formået at værne deres selvstyre mod alle, som ønskede at underkue området. En fordel for forsvarerne var, at området var fladt og havde få veje samt var sumpet, gennemtrængt af vand og fuldt af diger. Da grevskabet Holsten i 1474 blev et hertugdømme, havde den tysk-romerske kejser tillige slået fast, at Holsten omfattede Ditmarsken, som dermed skulle lyde under den danske konge, som var indehaver af den holstenske hertugtitel. Ditmarskens indbyggere nægtede at acceptere dette og anså sig i stedet som en selvstændig enhed, der hørte under ærkebispens af Bremen, skønt de længe også havde gjort modstand mod Bremen. Da kong Hans og hans broder **hertug Frederik** ville underkue ditmarskerne en gang for alle, benyttede de som begrundelse, at bønderne nægtede at udføre dagsarbejde ved opførelsen af borge i Holsten, og at der var opstået konflikter vedrørende sildefiskeriet ved øen Helgoland.

Slagets detaljer skal ikke skildres her, men resultatet var at den ca. 12.000 mand store forenede dansk-slesvig holstenske plus lejetropper blev nedslagtet af ditmarskernes bondehær. Et nederlag, der gav genlyd over hele Europa og som inspirerede svenske bønder til oprør. Kong Hans' prestige havde lidt uoprettelig skade.

Hændelsen illustrerer igen, at størrelse ikke altid er ensbetydende med sejr, og er derfor medtaget her. Der mindes også om, at hertug Gerhard 6 blev dræbt under et ligeledes forgæves felttog mod ditmarskerne i 1404. Abel af Danmark blev i øvrigt dræbt i kamp med frisere/ditmarskere ved Husum i 1252. Bagvedliggende formål: De velhavende maskbønder var potentielle store skatteydere... Først i 1559 og en hær på 20.000 mand lykkedes det! Skat plus ufrihed er en stærk motivation.

1523. Frederik 1 blev konge af Danmark efter sin nevø Christian 2's afsættelse. Han indførte reformation i sine hertugdømmer – mest markant i Haderslev amt, som kongens ældste søn, Christian, havde fået overladt, men havde i øvrigt hovedsæde på Gottorp. Han regerede således Danmark fra Hertugdømmerne i stedet for at regere hertugdømmerne fra Danmark.

1533. Frederik I efterlod ved sin død i 1533 den 30-årige Christian (senere dansk reformationskonge som den III) af første ægteskab og tre umyndige af andet ægteskab: Den 12-årige Hans, den 7-årige Adolf og den 1-årige Frederik.

Dødsfaldet udløste en række latente spændinger bygget op over de seneste år. Rigsrådet, der for halvdelen vedkommende var katolske biskopper, var ikke parat til at vælge den protestantiske Christian til konge. Som følge heraf udbrød der borgerkrig, kendt som Grevens Fejde (1534-36). Situationen var yderligere kompliceret af, at den afsatte (katolske) Christian 2 fra 1532 sad som fange på Sønderborg slot som et mere spiseligt alternativ for en del af rigsrådet. Men denne historie følges ikke videre herfra.

Den Gottorpske Linjes Etablering

Adolf af Holsten-Gottorp (1526-1586)

Hertug 1544-1586 i de gottorpske dele af hertugdømmerne Slesvig og Holsten

Ved Frederik 1.'s død i 1533 blev Christian 3. og hans tre mindreårige halvbrødre, Hans, Adolf og Frederik i fællesskab hyldet som hertuger af Slesvig og Holsten. I årene herefter styrede Christian 3. hertugdømmerne på sine mindreårige brødres vegne. I 1544, da brødrene var blevet myndige, delte Christian 3., Hans og Adolf hertugdømmerne mellem sig. Den sidste bror, Frederik, blev holdt udenfor delingen, da han blev valgt som efterfølger til fyrsteærkebiskoppen af Bremen. Delingen foregik sådan, at alle tre brødre fik hver sin andel af hertugdømmerne, mens en række områder blev regeret i fællesskab. Områderne blev fordelt efter indtægter, ikke efter areal.

Adolf fik tildelt Gottorp Amt og Aabenraa Amt samt halvøen Ejderstedt i Slesvig, og Kiel, Neumünster, Oldenburg og Trittau amter i Holsten.

Regeringstid

Hertug Adolf indledte sin regeringstid med at rejse bort og overlade styret af sit land til Johan Rantzau. Adolf deltog på rigsdagen i Augsburg i 1548, hvor han oplevede kejser Karl 5. på hans magts højdepunkt. Han ledsagede Karls tronfølger, Filip på dennes hyldningsrejse gennem de Spanske Nederlande og lærte disse rige provinser at kende.

Selv om han selv var protestant, understøttede han den katolske kejser, da denne førte krig mod de protestantiske tyske fyrster. På trods heraf var han velanset blandt Nordtysklands øvrige fyrster, der valgte ham til befalingshaver for tropperne i Nordtyskland. I 1553 vendte

Hertug Adolf tilbage til sine lande, hvor han gjorde Gottorp Slot til et virkeligt regeringssæde. Der blev oprettet et egentligt kancelli og et rentekammer.

I 1559 døde Christian 3., og hans søn Frederik 2. overtog hans dele af hertugdømmerne og indgik sammen med sin onkler i regeringen af fællesområderne. Senere samme år erobrede kong Frederik 2., hertug Hans den Ældre og hertug Adolf den hidtil frie bonderepublik Ditmarsken og delte den mellem sig. Adolf blev tildelt den nordligste del.

1581. Ny deling efter hertug Hans den Ældres død i 1580. Kong Frederik og hertug Adolf deler hans områder mellem sig. Ved den lejlighed blev de gottorpske dele udvidet med Tønder og Løgumkloster amter, landskaberne Nordstrand og Femern og Bordesholm Amt i Holsten:

Kort 2: Hertugdømmerne efter delingen 1582

Efter flere mislykkede ægteskabsforhandlinger giftede Adolf sig med Christine, datter af landgreve Philip 1. af Hessen. Deres bryllup blev fejret i december 1564 på Gottorp Slot og førte til en mindre skandale, da bryllupsgæsterne drak sig fra sans og samling. Adolf og Christine fik ti børn sammen.

Død

Hertug Adolf døde 1. oktober 1586 på Gottorp Slot i Slesvig by. Han blev efterfulgt som hertug af sin ældste søn, Frederik.

Vigtigste begivenheder:

1544. Ny slesvigsk deling mellem kong Christian 3. og hertug Adolf

- Opførte Gottorp Slot til en af Nordeuropas pragtfuldeste residenser
- Etablerede et effektivt administrativt system
- Udviklede Gottorp som kulturelt centrum med betydelig kunstsamling

1559. Erobring af Ditmarsken sammen med kong Frederik 2 og hertug Hans den Ældre. Endelig lykkedes det!

Fredrik 2. af Slesvig-Holsten-Gottorp

Ældste søn af Adolf og Christine, men han døde, ugift og barnløs, allerede et år efter faderen, så han overspringes her. Endnu to af de ældre brødre døde i utide, så pilen pegede nu på tredje ældste søn, Johan Adolf.

Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1575-1616)

Hertug 1590-1616

Johan Adolf fortsatte moderniseringen af hertugdømmet og styrkede dets internationale position.

Vigtigste begivenheder:

- Fortsatte udbygningen af administrationen
- Styrkede forbindelserne til Det Hellige Romerske Rige
- Deltog i forhandlinger under Trediveårskrigen
- Ægteskab med Augusta af Danmark styrkede forbindelsen til den danske krone. De fik 8 børn.

Frederik 3 af Holsten-Gottorp (1597-1659)

Hertug 1616-1659

Særdeles fremtrædende nordeuropæisk fyrste med kæmpestort aftryk. Han var søn af Augusta af Danmark, der var datter af kong Frederik II. Han var fætter til Christian 4. Gift med Marie Elisabeth af Sachsen (1610-84) med hvem han fik 16 børn. Foruden Christian Albrecht, efterfølgende hertug, en datter, **Hedvig Eleonora, der blev gifte med Karl 10. Gustav af Sverige**. Generelt blev børnene gift ind i fornemme europæiske fyrstehuse.

Frederiks regeringstid var præget af de store europæiske kriges kaos og et skiftende forhold til Danmark.

Vigtigste begivenheder:

1625-29. **Kejserkrigen**. Som hertuger af Holsten var Christian 4 og hertug Frederik 3 en del af Det tysk-romerske Rige, hvor magtbalancen her i begyndelsen af 30-års krigen var truet, og de påbegyndte i fællesskab i 1622 en oprustning med ansættelse af lejetropper. Det gamle forsvarsforbund mellem kongeriget og hertugdømmerne blev fornyet og udvidet, så det ikke kun var til forsvar. I denne periode var der kongeriget og hertugdømmerne i samklang, om end man så forskelligt på situationen. Hertugen havde ingen drøm om at vinde ære eller nyt land på slagmarken. Christian 4, derimod, så ikke kun trusler, men også chancer i krigen, ikke mindst fordi hans rival, den svenske konge med stort held førte krig i Baltikum, og det ville Christian 4 ikke stå i skyggen af. I 1625 lod kongen sig udnævne til kredsoborst, fordi rigsrådet var imod krigen, men som slesvig-holstensk hertug var han stort set uafhængighed af det. Hertug Frederik 3 blev orienteret, men ikke hørt, fordi også han var skeptisk.

Slaget ved Lutter am Barenberg, et vendepunkt i dansk historie

Ved Lutter am Barenberg i Nordtyskland (udkanten af Harzen) mødtes de to hære på hver godt 20.000 mand i et stort feltslag 17. august 1626. Slaget blev et kæmpe nederlag for Christian 4., som til sidst måtte flygte. Til hans held var fjenden for udmattet til at følge op på sejren.

Problemerne var dog kun begyndt for den danske konge, og i løbet af vinteren og foråret gik alt galt. Flere af hans tyske støtter faldt fra. I efteråret 1627 blev Jylland invaderet af kejserens tropper. I første række jo Slesvig-Holsten Kun den stærke dansk-norske flåde sikrede Øerne og Skånelandene mod invasion.

Mens hertugdømmerne og resten af Jylland var besat, kæmpede Christian 4 (forgæves) videre. Hertug Frederik sad på Gottorp slot omgivet af fjendtlige tropper. Han søgte (forgæves) direkte forhandling med general Wallenstein, men havde mere held som part i fredsforhandlingerne i 1628-29. I dette forløb gled konge og hertug fra hinanden og endte

på lange stræk som direkte modstandere. F.eks. endte det med, at Wallenstein fik skrevet ind i fredsaftalen, at kongen skulle tilbagegive nogle af hertugens øer, som han havde besat. Og det var bare begyndelsen på en udvikling, hvor konge og hertug endte som fjender.

1634. Anden store manddrukning, den formentlig værste stormflod i historisk tid. Det anslås, at mellem 10.000 og 15.000 mennesker omkom. Kilde: lex.dk

1643-45. **Torstenssonkrigen** – hertugdømmet blev besat af svenske tropper. I efteråret 1643 brød en svensk hær under feltmarskal Torstensson op fra Sydtyskland, og i december rykkede den ind i Holsten – uden krigserklæring. Den megen oprustning hjalp ikke meget. Trods mange kampe på land med vekslende resultater blev det hele afgjort til søs, hvor svenskerne fik støtte af Nederlandene, der var vrede over kongens toldpolitik. Der var flere træfninger, heriblandt det berømte slag 1. juli 1644 på Kolberger Heide mellem Kiel og Femern med Christian 4 på Trefoldigheden ("i røg og damp"), som endte nærmest uafgjort, men da hollænder sluttede sig til svenskerne, besejrede de oktober 1644 den danske flåde ved Femern. Ved Brømsebro-freden i 1645 måtte Danmark afstå bl.a. Gotland, Øsel, og Halland til Sverige.

Hertug Frederik af Gottorp havde helst holdt sig ude af det hele. Allerede før krigen havde han en følelse af ude hos svenskerne: Kunne han ikke bare holde sig neutral og slippe for at blive besat? Da Torstensson rykkede ind, indgik hertugen en aftale med ham, der dog ikke var gratis ("beskyttelsespenge").

Danskerkongen var rasende. Det gode/tålelige forhold mellem kongen og hans fætter, hertugen af Gottorp, var forbi. Begge var stærkt utilfredse med hinanden.

1648. Westfalske fred – gottorpske interesser delvist sikret.

Manøvrering mellem Danmark og Sverige under krige.

Styrkede forbindelser til Sverige som modvægt til Danmark.

Kulturel blomstring trods krigsperioder.

Christian IV dør på Rosenborg slot

1658. Roskildefreden efter Første Karl Gustav-krig. Hertugen blev løst fra sit lensbånd og sin lenspligt til den danske konge og erklæret suveræn for sine slesvigske besiddelser. Men: Fællesregeringen bestod ligesom delingen af de adelige godser.

Christian Albrecht af Holsten-Gottorp (1641-1694)

Hertug 1659-1694

Christian Albrecht markerede vendepunktet mod åben konflikt med Danmark gennem tæt svensk alliance. Han var 18 år gammel ved faderens død og opholdt sig på dette tidspunkt ved det svenske hof; hans søster var jo gift med den svenske konge. Han blev selv gift med

Frederikke Amalie af Danmark, der var datter af Frederik 3 og søster til Christian 5, der således var/blev hertugens svoger. *Familiebåndene til det danske kongehus kunne ikke være tættere – men det samme gjaldt også det svenske.* Nogenlunde samtidigt med hertugen regerede først Frederik 3 og derefter Christian 5 i Danmark, der involverede sig/blev inddraget i først Karl Gustav-krigene og dernæst Den Skånske Krig (1675-79), dvs. en højeksplosiv periode, hvor hertugen i perioder allierede sig med Sverige, Danmarks dødsfjende.

Vigtigste begivenheder:

1658-60. Anden Karl Gustav-krig. Stormen på København februar 1659 endte med blodigt svensk nederlag. Karl Gustav havde ikke indviet sin gottorpske familie i sine krigsplaner.

1660. Freden i København. Hertugen stod som sejrherre. Hans suverænitet over Slesvig blev bevaret, men den danske konge var stadig hertugens nærmeste og mægtigste nabo, og det lykkedes ham ikke at opnå en fuldstændig opdeling af hertugdømmerne i to stater; kludetæppet bestod om end i mindre stykker end før. Hans store ønske om deling af de adelige godser og klostre mellem ham og kongen, så en ophævelse af Fællesregeringen kunne ske, blev ikke opfyldt. "Suveræniteten" medførte heller ikke ophævelse af "evig union".

1661. Hertugen indgik en forsvarspagt med Sverige. Over for Danmark henviste man til, at pagten var rent defensiv – men den bandt jo stadig Gottorp til Sverige. Danmark var rasende, og hertugen ønskede en afspænding, bl.a. gennem fordelagtig fordeling af skatteindtægterne.

1665. Grundlæggelse af Christian-Albrechts-Universitet i Kiel

1667. Ægteskab med Frederikke Amalie af Danmark blev indgået specifikt med henblik på udsoning med Danmark, men det blev ulykkeligt som følge af fortsatte og forstærkede stridigheder mellem de to fyrstehuse.

1670. Kong Frederik 3 dør og efterfølges af Christian 5, som tørstede efter revanche mod Sverige

1675. Gottorpske tropper kæmpede på svensk side i Den Skånske Krig (1675-79). Forræderi/dolkestød set fra dansk side. Det gottorpske spørgsmål er sammen med revanchepolitikken mod Sverige Christian 5's hovedprioriteter. I juni lokker kongen hertugen til Rendsborg (kongens fæstning), hvor han tager ham til fange og tvinger ham til at underskrive den såkaldte **Rendsborgtraktat**. Hertugen giver her afkald på suveræniteten og lovede atter at tage sin del af Slesvig som len. Alle skatter skulle fremover gå til fælles forsvar, og hertugen lovede ikke at indgå alliancer mod kongens vilje. Her sad han så afmægtigt, mens kongen førte krig mod Sverige og udskrev enorme krigsskatter. I foråret

1676 lykkedes det hertugen at flygte til Hamborg. Det så ud til, at kongen endegyldigt havde knægtet hertugen af Gottorp og igen – endelig – sad på hertugdømmet

Slesvig/Sønderjylland. Men krigen mod Sverige endte med militært uafgjort og Sverige havde de stærkeste allierede (Frankrig), der i 1679 tvang Danmark til en fred, der blev indgået i Fontainebleau, der i forhold til Sverige skruede alt tilbage til tiden før krigen. Klarheden var mindre klar: Hertugen skulle ganske vist have de afståede områder og sin suverænitet tilbage, men det sagde ikke noget om, at Rendsborgtraktaten var ophævet...

1684. Dansk besættelse af gottorpske områder som reaktion på den svenske alliance.

1689. Restituering af hertugdømmet efter fredsforhandlinger. Hertugen fik alle sine rettigheder fra 1675, herunder ret til at slutte forbund og bygge fæstninger. Christian V nåede heller ikke sine mål i Slesvig-Holsten.

Frederik 4 af Holsten-Gottorp (1671-1702)

Hertug 1695-1702

Var 23 år ved faderens død og optændt af et voldsomt had til Danmark, der havde gjort livet så surt for hans forældre - og ham selv, idet han i to lange perioder var fordrevet fra Gottorp. Til gengæld elskede han de svenske krigerkonger, og han begyndte straks at forberede sig på krig med nye fæstningsanlæg og svenske tropper i landet. Det nedarvede fællesskab i regeringsførelsen var ham en vederstyggelighed, eftersom kongen her var overhunden.

Christian 5 døde i 1699 og hans efterfølger hed Frederik 4, præcis som hertugen. Kong Frederik 4 arvede præcis som hertugen et glødende had til modparten (Rusland-Ukraine, Israel-Palæstina), så det kunne kun føre til endnu en krig.

I Sverige blev krigerkongen Karl 11 1697 afløst af krigerkongen over dem alle: Karl 12, der kun var 15 år ved tronbestigelsen, så der blev etableret et formynderstyre, der imidlertid slet ikke kunne samarbejde med kronprinsen. Man besluttede ved en rigsdagssamling samme år at overdrage regeringsansvaret til den 15-årige – som enevældig konge!

De første 3 år var fredsår. Dvs. at han som 18-årig blev mødt af en militæralliance mod hans udenrigspolitik: Danmark-Norge, der var utilfreds med den støtte hertug Frederik 4 fandt hos sin svenske svoger, Karl 12. Danmark-Norge havde allieret sig med Rusland, der havde appetit på de baltiske kystlande og August den Stærke af Sachsen-Polen. Det burde jo ikke kunne gå galt denne gang... Men Sverige havde også stærke allierede, så Danmark var kun lige rykket ind på de gottorpske områder, før de slog tilbage og samme år (1700) tvang Danmark til den ydmygende fred i Traventhal, hvor Danmark måtte anerkende Gottorp-Holstens selvstændighed

Hertug Frederik 4 styrkede den svenske alliance til det yderste gennem sit ægteskab (1698) med Karl 12's søster, Hedvig Sofia af Sverige, og militære engagement.

Vigtigste begivenheder, resumé:

1698. Ægteskab med Hedvig Sofia af Sverige, søster til Karl 12. Forsvarsalliance med Sverige mod Danmark

1700. Den Store Nordiske Krig brød ud. Frederik deltog aktivt på svensk side mod Danmark

1700. Dansk invasion af Holsten som krigsåbning

1702. Død 31 år gammel, faldt i slaget ved Kliszow, nuv. Polen, som hærfører for svenske tropper i Store nordiske Krig

Karl Frederik af Holsten-Gottorp (1700-1739)

Hertug 1702-1739 (i eksil fra 1713)

Hans familieforhold er bemærkelsesværdige (her fra Wikipedia):

Carl Frederik (født 29. april 1700 i Stockholm, død 18. juni 1739 på Gut Rohlfshagen bei Oldesloe) var fra 1702 til 1713 hertug i de gottorpske dele af hertugdømmet Slesvig og fra 1702 til sin død hertug i de gottorpske dele af hertugdømmet Holsten. Han var (selvsagt) søn af hertug Frederik 4 og *Hedvig Sofie af Sverige*. Far til Peter 3. af Rusland. Carl Frederik var den sidste gottorpske hertug i Sønderjylland.

Han var nevø af Karl 12. af Sverige og af Sveriges regerende dronning Ulrikke Leonore I. Han tilbragte hele sin barndom og ungdom i Sverige, mens de gottorpske dele i hertugdømmerne blev styret af en formynderregering. Hertug Carl Frederik var svensk tronprætendent efter morbroderen Karl 12.s død i 1718.

Karl Frederiks mindreårige tiltræden og den Store Nordiske Krigs forløb betød gottorpsk magts sammenbrud. I 1721 efter afslutningen af Store nordiske Krig blev de gottorpske dele i hertugdømmet Slesvig igen forenet med de kongelige dele.

Han var kun to år gammel ved faderens død, og han identificerede sig åbenbart fuldstændigt med Sverige og svensk militær storhed. Desuden arvede han hadet til Danmark og alt dansk. Han blev selv vraget (åbenbart en ubetydelig person), som svensk tronfølger, men hans søn blev russisk zar. Han betrødte som 27-årig for første gang slesvig-holstensk jord... For en længere biografisk artikel [se her](#).

Vigtigste begivenheder:

1702-1713. Formynderskab under den svenske alliance

1713. Danmark erobrede gottorpske områder permanent

1713-1720. Karl Frederik i eksil i Sverige hos sin onkel Karl 12

1720. Freden i Frederiksborg – Danmark annekterede gottorpske dele af Slesvig. Karl Frederik beholdt kun gottorpske dele af Holsten

1725. Ægteskab med Anna Petrovna, datter af Zar Peter den Store. Dette ægteskab åbnede vejen til den russiske trone. Håb om russisk støtte til at generobre tabte områder

Karl Peter Ulrik af Holsten-Gottorp (1728-1762)

Hertug 1739-1762, Zar Peter III af Rusland 1762

Peter 3. (født Karl Peter Ulrik, 21. februar 1728, død 17. juli 1762) var zar af Rusland i et halvt år i 1762. Han var psykisk svag og særdeles pro-preussisk. Det gjorde ham til en meget upopulær regent.

Tidlige liv:

Peter blev født den 21. februar 1728 på slottet i Kiel i Hertugdømmet Holsten. Han var søn af Karl Frederik, hertug af Holsten-Gottorp (nevø til Karl 12. af Sverige) og storfyrstinde Anna Petrovna af Rusland, datter af Peter den Store og hans anden kone Katarina 1. af Rusland. Hans blot 20-årige mor døde af tuberkulose bare tre uger efter fødslen af sit barn. I 1739 døde også Peters far, og han blev hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp under navnet Karl Peter Ulrik.

Hertug Karl Peter var svensk tronprætendent efter farmoderens søster, dronning Ulrikke Leonores, død i 1741. I oktober 1742, Finlands landdag i Åbo proklamerede den unge hertug sig som Finlands konge. Også Sveriges rigsdag besluttede at vælge ham som Sveriges tronarving.

Russisk tronfølger:

I 1741 blev hans mors søster Elisabeth regerende kejserinde af Rusland. Da hun ikke selv havde børn, hentede hun Peter til Rusland og erklærede ham for sin arving i 1742. Han konverterede til den russisk-ortodokse kirke under navnet Pjotr Fjodorovitj og fik titel af storfyrste.

Ægteskab:

I 1745 arrangerede Elisabeth et ægteskab med prinsesse Sophie Auguste Frederikke af Anhalt-Zerbst, som ligeledes konverterede til den russisk-ortodokse kirke og tog navnet Jekaterina Aleksejevna (senere kendt som Katarina den Store). Ægteskabet var ikke lykkeligt, og de tog begge adskillige elskere.

Regeringstid:

Kejserinde Elisabeth døde den 5. januar 1762 og Peter besteg den kejserlige trone. Peter favoriserede Preussen på mange måder. Som kejser trak han i 1762 Rusland ud af Den Preussiske Syvårskrig, sluttede fred med Preussen og gik i alliance med det. Han gik ind i planlægningen af en særdeles upopulær krig mod Danmark i et forsøg på at føre Slesvig

tilbage til hans holstenske hertugdømme. Han satte sig også for at presse den russisk-ortodokse kirke til at indføre protestantiske ritualer.

Katarina og hendes elsker grev Grigorij Orlov satte sig for at fjerne Peter. Han blev arresteret og tvunget til at underskrive sin abdikation, hvorefter Katarina overtog magten med bred tilslutning. Kort tid efter blev Peter myrdet, mens han var i forvaring. Ingen blev stillet til ansvar for det, og det kunne føre til en formodning om, at mordet var beordret af kejserinden.

I december 1796 arrangerede Peters søn, zar Paul 1., som tog afstand fra sin mor, at Peter blev begravet med fuld honnør i Peter og Paul-katedralen i Sankt Petersborg. *Kilder: [Wikipedia](#). For en mere omfattende i Dansk Biografisk Leksikon, [se her](#).*

Karl Peter Ulrik repræsenterede dynastiets skæbnesvangre overgang fra hertug til russisk zar.

Vigtigste begivenheder:

Født i Kiel, opvokset i Holsten

1742. Udnævnt til arving til den russiske trone af sin tante, zarina Elisabeth. Flyttede til Rusland og konverterede til ortodoks kristendom

1745. Ægteskab med Sophie Auguste af Anhalt-Zerbst (senere Katarina den Store)

1761. Blev zar Peter III efter Elisabeths død. Sluttede øjeblikkeligt fred med Preussen (Sveriges og Danmarks fjende)

1762. Styrtes og muligvis dræbt i et kup ledet af sin hustru Katarina. Endte den gottorpske linjes direkte styre i Holsten

Karl Peter Ulriks Søn og Dynastiets Russiske Fremtid

Paul 1 af Rusland (1754-1801)

Født som gottorpsk prins, blev Zar 1796-1801

Paul I af Rusland, født 1. oktober 1754, død 23. marts 1801, var zar af Rusland mellem 1796 og 1801. Paul var officielt søn af zar Peter 3. af Rusland og zarina Katarina 2. af Rusland.

Familie og ungdom:

Paul blev født i Sommerpaladset i Sankt Petersborg den 1. oktober 1754 som søn af Katarina (den senere Katarina den Store) og hendes ægtefælle den daværende russiske tronfølger Peter (den senere Peter III af Rusland). Hans opvækst og opdragelse blev styret af kejserinde Elisabeth af Rusland. Kort efter sin fødsel blev han taget fra sine forældre og placeret under hendes varetægt.

Der har været spekuleret i, hvem der var Pauls far. Hans mor havde flere elskere og i sine erindringer kommer hun med en enkelt bemærkning, som kunne udlægges som en hentydning til, at hendes første elsker, Sergej Saltykov, skulle være faderen. En sådan udlægning betvivles dog i nogen grad, da der ikke var nogle fysiske ligheder mellem Paul og Sergej Saltykov, mens der var en række påfaldende ligheder mellem Paul og Peter III.

Paul blev som barn betragtet som intelligent og køn. Senere udviklede han sig mindre heldigt, og hans manglende egenskaber bekymrede folk omkring ham. Han blev opdraget af den dygtige statsmand grev Nikita Ivanovitj Panin.

Kejserinde Elisabeth døde i 1762, da Paul var 8 år gammel, og han blev tronfølger ved sin fars overtagelse af tronen som Peter 3. Da hans fader blev afsat ved et kup senere samme år, og Katarina 2. blev regerende kejserinde var der mange der blev skuffet over, at hun ikke nøjedes med at udråbe sig som regent for Paul.

Hans forhold til moderen blev aldrig godt, og hun behandlede ham heller ikke særlig venligt. På grund af deres dårlige forhold frygtede Paul at Katarina ville overse ham i arvefølgen og udpege hans ældste søn til sin efterfølger, hvilket dog aldrig skete.

Ægteskaber:

Paul blev i 1773 gift med prinsesse Vilhelmine af Hessen-Darmstadt, der i Rusland antog navnet Natalja Aleksejevna. Ægteskabet var lykkeligt, men i 1776 døde storfyrstinde Natalja i barselssengen med en søn, der heller ikke overlevede.

Paul var i sit andet ægteskab gift med prinsesse Sophie Marie Dorothea af Württemberg, der i Rusland antog navnet Marija Fjodorovna.

Parret fik sammen 10 børn, heriblandt Alexander 1. af Rusland, Nikolaj 1. af Rusland og dronning Anna af Nederlandene.

De to første sønner blev taget fra deres forældre og opdraget af Katharina, mens de efterfølgende børn fik lov at blive hos deres forældre.

Tronfølger:

Paul og Marija Fjodorovna fik Pavlovskslottet som bolig kort efter deres ægteskab, og fra 1783 boede de på Gattjinskijslottet udenfor Skt. Petersborg. Her kunne Paul gøre som det passede ham, og han fik en hærenhed han kunne træne som han ville, akkurat som hans officielle fader havde gjort.

Zar:

Da Paul blev zar, var en af hans første gerninger at finde sin moders testamente for at undersøge, om hun havde udpeget hans søn Alexander som efterfølger.

Paul indførte i 1797 Romanov-familiens huslove, der var gældende til den russiske revolution i 1917. De regulerede hvem der kunne arve tronen, kejserfamiliens medlemmers

rang, titler, indkomst, hvem de kunne gifte sig med og andet der vedrørte dynastiet. Der kom ændringer og tilføjelser af senere kejsere, men de grundlæggende regler bestod. Blandt andet indeholdt lovene den specielle regel, at en eventuel enkekejserinde var højere rangerende end en kejserinde, og således var landets førstedame. Paul blev i 1801 myrdet af utilfredse officerer. *Kilde: Wikipedia, [se her](#).*

Selvom Paul primært huskes som russisk zar, repræsenterede han gottorpsk blod på den russiske trone.

Vigtigste begivenheder:

1773. Afstod de sidste gottorpske krav på Holsten til Danmark i Zarskoe Selo-traktaten. Modtog grevskabet Oldenburg som kompensation

1796. Besteg den russiske trone efter Katarina den Stores død. Det gottorpske dynasti fortsatte herefter som det russiske kejserhus indtil 1917

Gottorpslottets Skæbne

Gottorp Slot, dynastiets prægtige residens, havde en omtumlet historie:

- Opført og udbygget af de gottorpske hertuger fra 1400-tallet
- Blomstrede som kulturelt centrum i 1600-tallet med betydende kunstsamlinger

1713. Besat af Danmark

- Blev dansk residens og administrativt centrum
- Kunstsamlingerne blev spredt, dele havnede i København
- I dag: Museum og hjemsted for betydelige samlinger

Gottorps Arv og Betydning

Den gottorpske linje havde vidtrækkende konsekvenser:

Politisk:

- Vedvarende konflikt mellem hertugelig autonomi og dansk overhøjhed
- Katalysator for svensk-danske krige
- Påvirkede magtbalancen i Nordeuropa gennem alliancepolitik

Dynastisk:

- Bragte oldenborgsk blod til den russiske trone
- Det russiske kejserhus 1762-1917 nedstammede fra den gottorpske linje
- Gennem ægteskaber forbindelser til næsten alle europæiske fyrstehuse

Kulturelt:

- Gottorp som videnscenter og kunstmæcener
- Kiel Universitet som varig institution
- Bidrag til nordtysk renæssance- og barokkultur

Territorialt:

- 1773-traktaten afsluttede århundreders strid
- Banede vejen for dansk helstat i Slesvig-Holsten
- Konflikten mellem gottorpske og kongelige interesser var medvirkende årsag til den slesvigske strid i 1800-tallet

Konklusion

Det oldenborgske dynasti af den gottorpske linje repræsenterer en fascinerende 314-årig periode, hvor en yngre gren af et kongehus udviklede selvstændig magt, udfordrede hovedlinjen, søgte udenlandske alliancer og til sidst endte på en af Europas mægtigste troner. Fra Gottorp Slots sale til Vinterpaladset i Sankt Petersborg strækker sig en bemærkelsesværdig historie om fyrsteambitioner, stormagtspolitik og dynastiske forbindelser, der formede Nordeuropas historie dybtgående.

De vigtigste årstal – oversigt

Årstal	Begivenhed	Begrundelse
1232	Abel bliver hertug af Sønderjylland	Skaber hertugdømmet som særskilt politisk enhed - udgangspunkt for 600 års konflikter
1250	Erik Plovpenning myrdes, Abel bliver konge	Kongemordet der definerer Abel-slægtens rygte og eskalerer magtkampen
1252	Abel dør i kamp mod friserne	Sidste danske konge faldet i krig; Sønderjylland adskilles igen fra kronen
1253	Valdemar 3 forlenes med Sønderjylland som fanelen	Etablerer arveret til hertugdømmet - afgørende for Slesvigs særstatus
1326	Constitutio Valdemariana	Forbud mod forening af Slesvig og Danmark - juridisk våben i 447 år
1375	Henrik dør - Abel-slægten uddør	Mulighed for genforening med Danmark forspildes ved Atterdags død samme år
1375	Valdemar Atterdag dør imidlertid også	Se ovenfor
1386	Holstenerne forlenes med Slesvig (Nyborg)	Tysk grevskab får permanent fodfæste i Danmark - skæbnesvanger overgang
1404	Gerhard 6 falder i Ditmarsken	Starter 36 års krig om Sønderjylland mellem Danmark og holstenerne

1412	Dronning Margrethe 1 dør	Igen mistes en oplagt mulighed for forening med kongeriget
1435	Våbenstilstand i Vordingborg	Erik af Pommern taber - Adolf 8 kontrollerer næsten hele Sønderjylland
1440	Adolf 8 får Slesvig som arveligt len	Hele Slesvig og Holsten forenet under holstenske herre for første gang
1448	Christian 1 bliver konge	Oldenborgsk dynasti grundlægges - Adolf 8 sikrer Constitutio Valdemariana
1460	Ribebrevet	"Up ewig ungedeelt" - Slesvig og Holsten bindes sammen, basis for fremtidige konflikter
1474	Holsten ophøjes til hertugdømme	Kejserlig ophøjelse giver hertugerne juridisk våben mod danske konger
1490	Første slesvigske deling	Skaber "gottorpsk linje" - Frederik 1 får Gottorp, starter dobbeltmagten
1500	Slaget ved Hemmingstedt	Katastrofalt nederlag i Ditmarsken svækker dansk prestige over hele Europa
1544	Anden slesvigske deling	Christian 3 og Adolf etablerer permanent delt styre - roden til århundreders konflikter
1559	Erobring af Ditmarsken	Efter 300 års modstand endelig underlagt - deles mellem konge og hertuger
1564	Tredje slesvigske deling	Chr. 3's del blev delt mellem sønnerne kong Frederik 2 og Hans den Yngre.
1581	Fjerde slesvigske deling	Efter Hans den Ældres død, blev hans dele delt mellem kongen og Gottorp-linjen.
1625-29	Kejserkrigen	Christian 4's nederlag ved Lutter svækker Danmark, styrker gottorpsk selvstændighed
1643-45	Torstenssonkrigen	Gottorp vælger neutralitet/Sverige - definitivt brud mellem konge og hertug
1658	Roskildefreden	Gottorp erklæret suveræn – det lille hertugdømme opnår næsten fuld uafhængighed
1660	Freden i København	Gottorps suverænitet bekræftes trods dansk militær sejr - stormagternes indflydelse
1675-79	Den Skånske Krig	Gottorp kæmper på svensk side - forræderi i danske øjne, men kongen må trække sig
1700	Freden i Traventhal	Danmark tvinges til at anerkende Gottorps selvstændighed - ydmygelse af regional stormagt
1702	Hertug Frederik 4 falder ved Kliszow	Gottorpske hertug dør som hærfører for Sverige - illustrerer svensk alliance
1713	Danmark erobrer gottorpske områder	Vendepunkt: Danmark besætter permanent under Store Nordiske Krig
1720	Freden i Frederiksborg	Danmark annekterer slesvigske dele - første reelle sejr efter 400 år
1742	Karl Peter Ulrik russisk tronarving	Gottorpske hertug bliver zar-arving - dynastiet når den russiske trone
1762	Peter 3 bliver zar	Gottorpsk blod på russisk trone - paradoksalt højdepunkt for uddøende dynasti
1762	Peter 3 myrdes	Styrtes og muligvis dræbt i et kup ledet af sin hustru Katarina. Endte den gottorpske linjes direkte styre i Holsten.

1773	Mageskiftet ved traktaten i Tsarskoje Selo	Gottorpske krav afstås til Danmark - 500 års konflikt endeligt løst
1801	Paul 1 myrdes af utilfredse officerer	Sidste direkte forbindelse til gottorpsk arv - dynastiet fortsætter kun som russisk.

Hvordan var det muligt for det lille grevskab Holsten at overvinde kongeriget?

Det *gottorpske spørgsmål* er et af de mest bemærkelsesværdige magtpolitiske paradokser i Nordeuropas historie:

Hvordan kunne et lille tysk grevskab – **Holsten** – og et endnu mindre hertugdømme – **Gottorp** – i flere hundrede år udfordre og undertiden ydmyge det mægtige **kongedømme Danmark-Norge**?

Forklaringen ligger i den usædvanlige blanding af **juridiske særforhold, arvepolitik, stormagtsspil – og en række usædvanligt dygtige hertuger og diplomater.**

De tidlige forudsætninger og afgørende årstal

1232 – Hertug Abel

Kong Valdemar Sejr indsætter sin søn Abel som hertug af Sønderjylland. Dermed opstår et særskilt hertugdømme inden for riget – begyndelsen på Slesvigs egen politiske identitet.

1326 – Constitutio Valdemariana

Da den unge Valdemar af Slesvig bliver konge, sikrer hans holstenske formynder, greve Gerhard, en forordning, der fastslår, at *Slesvig aldrig må forenes med den danske krone i én hånd.*

→ Dermed skabes en **forfatningsmæssig skranke**, der i århundreder hindrer kongen i at samle riget fuldt ud.

Holstensk fodfæste og kongelig afhængighed

1375 Valdemar Atterdag dør netop som han er klar til at sætte sig på Sønderjylland/Slesvig

1386 – Holstenerne får Slesvig som len

Den danske konge, Oluf (i praksis Margrethe 1), tildeler Slesvig til greverne af Holsten på et forsoningsmøde i Nyborg. Dermed får et tysk grevskab permanent fodfæste i Danmark. Kongen bliver fra nu af afhængig af holstenske fyrsters støtte – en alliance, der langsomt vender magtbalancen.

1412 Margrethe 1. dør netop som hun er klar til at sætte sig på Sønderjylland/Slesvig

1404 – 1439 Erik af Pommern taber militært mod en koalition af Holsten og ”de vendiske stæder”, dvs. Hansestæderne ved Østersøen. Det er helt ubegribeligt, men afspejler givetvis dygtige holstenske militære ledere, der bakkes op af de pengestærke hansestæder, der altid har råd til lejetropper. 1435 er kong Erik tvunget til at slutte fred med de vendiske hansestæder og hertug Adolf 8 – på modstandernes betingelser. Han tog herefter ophold på Gotland, hvorfra han 1437-38 forgæves forsøgte at positionere en pommersk slægtning som efterfølger. Herefter ernærede han sig som sørøver med base på Gotland! Han blev 1439-41 følgelig afsat i alle tre riger.

Efter brødrenes død videreførte hertug Adolf alene succesfuldt sin politik om Slesvig. I 1435 blev der slutte fred i Vordingborg. Kongen beholdt kun Haderslev, Ærø, Amrum og en del af Føer og Sild. Alt det øvrige fik Adolf overladt på livstid. Triumfen blev fuldendt, da Adolf i 1439 fik overladt Haderslev og Ærø og året efter også kom i formel besiddelse af hertugdømmet – som tak for støtten til de danske rigsråders oprør mod Erik af Pommern. I Kolding fik han i april 1440 overrakt lensfanen af den nye danske konge, Christoffer af Bayer – og dermed Slesvig som et frit og ubehæftet len. For første gang i historien var hele Slesvig og hele Holsten forenet under samme herre, en holstensk herre – kun undtagen de bittesmå kongerigske enklaver.

1440 Christoffer af Bayern, en fjern slægtning til Erik valgtes til konge i Danmark, sågar i 1443 kronet som *ærkekonge* i Ribe, med sad på rigsrådets nåde. Det første han gjorde, var at stadfæste Adolfs ret til Slesvig som arveligt len – det som kong Erik havde kæmpet i tyve år for at undgå. Men så var der da også ro fra den kant...

1460 – Ribe-traktaten

Efter holstenernes uddøen vælges Christian 1. til hertug af Slesvig og Holsten. Han lover, at de to områder skal være *“up ewig ungedeelt”* – for evigt udelte.

→ En sætning, der i praksis binder den danske konge til at **dele magten** med tyske fyrster og underlægge sig kejserlig jurisdiktion.

Gottorp og den dobbelte magt

1544 – Delingen og Gottorps opståen

Christian 3.'s sønner deler hertugdømmene. Hertug Adolf får Gottorp som residens – begyndelsen på det delte styre, hvor kongen og hertugen regerer side om side i samme område.

I de følgende århundreder bliver dette dobbelte herredømme kilden til **konstant friktion**. Kongen er suveræn i Danmark, men kun *medhertug* i Holsten, hvor han formelt er kejserens vasal.

Denne dobbelte status gør det muligt for Gottorp at hævde **internationale rettigheder** mod kongen og søge støtte hos både kejseren og Sverige.

Når den lille udfordrer den store

1600-tallet

Gottorp udnytter dygtigt sin stilling mellem stormagterne. Hver gang Danmark forsøger at centralisere, søger hertugen hjælp hos kejseren eller Sverige.

Det lille hertugdømme bliver en brik – og ofte et våben – i europæisk magtpolitik.

1658–1660 – Karl Gustav-krigene

Sverige sejrer, og Gottorp støttes af svenskerne. Danmark tvinges i freden til at **anerkende Gottorps næsten fulde uafhængighed**.

Et bemærkelsesværdigt paradoks: Den danske konge, hersker over Norge, Island, Færøerne og Grønland, må bøje sig for et hertugdømme på størrelse med Lolland.

1675–1679 – Den Skånske Krig

Kongen besætter Gottorp, men må atter trække sig ud efter pres fra Sverige og Frankrig.

Juridisk set står hertugen under kejserens beskyttelse – og Danmark må føje sig.

Fra svensk lydstat til russisk arv

1690'erne

Gottorp knyttes tæt til Sverige gennem ægteskab og alliance. Hertugdømmet fungerer næsten som svensk lydstat midt i Tyskland.

1700–1720 – Den Store Nordiske Krig

Danmark forsøger igen at knuse Gottorp. Efter Sveriges nederlag kan Danmark i *freden i Frederiksborg (1720)* endelig indlemme den **slesvigske del** af hertugdømmet.

1739–1773 – Gottorp som russisk arvegods

Da hertugen af Gottorp bliver zar Peter 3. af Rusland, flyttes konflikten fra våben til diplomati. Forhandlinger mellem København og Sankt Petersborg fører til en varig løsning.

1773 – Traktaten i Tsarskoje Selo. Et mageskifte.

Danmark overtager hele **Holsten**, mens zarens slægt får **Oldenburg** som compensation. Efter mere end 500 års kamp er kongemagten endelig suveræn i hele området.

Analyse: Dygtighed, diplomati og paradoks

At et lille grevskab kunne bringe en nordisk stormagt i knæ, skyldes ikke blot gunstige strukturelle forhold – men også **en række usædvanligt kompetente holstenske og gottorpske fyrster**.

1. Diplomatiske mestre i kejserriget

De beherskede det tysk-romerske riges komplicerede rets- og forfatningssystem til fuldkommenhed. Som kejserlige vasaller kunne de klage over kongen til kejseren, deltage i rigsdage og få støtte fra fyrstelige kredse i Tyskland.

Danske konger – der tænkte i nordisk suverænitetslogik – **forstod sjældent spillets regler** og tabte derfor sagerne juridisk og diplomatisk.

2. Ægteskaber og alliancer på stormagtsniveau

Hertugerne skabte forbindelser til **Sverige, Brandenburg og Rusland**.

Alliancen med Sverige gjorde Gottorp til svensk støttepunkt i Holsten; forbindelsen til Rusland førte til, at hertugslægten til sidst **indtog zartronen**.

Således blev et lille nordtysk fyrstehus en faktor i europæisk storpolitik.

3. Administrativ og militær dygtighed

Gottorp-hertugerne var veluddannede, moderne statsmænd. De opbyggede et effektivt bureaukrati, førte rationel økonomi og holdt små, men velorganiserede hære.

Deres tålmodighed var legendarisk – de **ventede**, til Danmark var svækket af krig eller økonomisk pres, og handlede så præcist og juridisk uangribeligt.

Samlet vurdering

Det [gottorpske spørgsmål](#) er historien om et **systemisk paradoks og menneskelig dygtighed på højt niveau**:

Et lille grevskab i det tysk-romerske rige formåede – gennem jura, diplomati, militær styrke og snilde – at holde den danske konge fanget i 500 års forviklinger.

Først i 1773 kunne Danmark endelig løse spørgsmålet og samle sine sydlige provinser under én krone.

Kilder:

De slesvigske Hertuger, Red. af Carsten Porskrog Rasmussen, Inge Adriansen & Lennart S. Madsen, Hist. Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2005.

Hertugdømmet, Carsten Porskrog Rasmussen, Aarhus Universitetsforlag 2019.

Opslag på Nettet.

© Jørgen Riis Johansen

Esbjerg, den 3/11 2026.